

ΕΝΑ ΑΚΟΜΗ ΣΠΑΡΑΓΜΑ ΤΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ
ΛΙΒΙΣΤΡΟΣ ΚΑΙ ΡΟΔΑΜΝΗ:
Ο ΒΑΤΙΚΑΝΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ BARB. GR. 172*

Στὰ πλαίσια τῆς προετοιμασίας τῆς κριτικῆς ἔκδοσης τῆς παραλλαγῆς α τοῦ βυζαντινοῦ δημώδους μυθιστορήματος *Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη* παρουσιάστηκαν ἤδη οἱ μάρτυρες τῆς ἄμεσης παράδοσης τοῦ κειμένου (δηλαδή τὰ χειρόγραφα S N P Σ [=α], E, V)¹, ὅπως καὶ τὰ μικρότερα σὲ μῆκος σπαράγματά του². Παραμένει τελευταία ἡ παρουσίαση ἐνὸς μεγαλύτερου σὲ μῆκος σπαράγματος, τὸ ὁποῖο, ἂν καὶ ἐν μέρει γνωστὸ ἀπὸ καιρὸ, δὲν ἔχει ὥστόσο μελετηθεῖ σὲ βάθος ἀπὸ φιλολογικὴ ἄποψη. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπόσπασμα 150 στίχων ἀπὸ τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ μυθιστορήματος, ὅπου ὁ Λίβιστρος, μέσω μιᾶς ἐκτενοῦς *ἐκφράσεως*, περιγράφει στὸν Κλιτοβώντα τὰ ἀγάλματα τῶν δώδεκα ἀρετῶν καὶ τῶν δώδεκα μὴνῶν ποὺ βρίσκονται στὰ τεῖχη τοῦ τριγωνικοῦ Ἀργυρόκαστρου, πατρίδας τῆς Ροδάμνης³.

Τὸ σπάραγμα σώζεται στὸν κώδικα Vat. Barb. gr. 172 (=Q), τοῦ ὁποῖου μόλις πρόσφατα δημοσιεύθηκε πλήρης περιγραφή⁴. Εἶναι ἓνα χάρτινο χειρόγραφο

* Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τὴ Βατικανὴ Βιβλιοθήκη γιὰ τὴν προμήθεια τῶν μικροταινιῶν καὶ τὴν ἄδεια δημοσίευσης τοῦ κειμένου. Ἐπιπλέον θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τὸν Ole Smith ποὺ μοῦ ὑπέδειξε τὸ σπάραγμα, ὅπως καὶ τὴν Ἑλένη Τσαντσάνογλου γιὰ τὶς καίριες παρατηρήσεις της.

1. P. A. Agapitos, «*Libistros und Rhodamne*: Vorläufiges zu einer kritischen Ausgabe der Version α», *JÖB* 42 (1992) 191-208.

2. Π. Α. Ἀγαπητός, «Ἡ ἔμμεση παράδοση τοῦ δημώδους μυθιστορήματος *Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη*», *Ἑλληνικά* 42 (1991-1992) 61-74.

3. Στὸ πλήρες κείμενο τοῦ μυθιστορήματος ἀκολουθεῖ καὶ ἡ περιγραφή τῶν δώδεκα ἐρωτιδόπουλων, ποὺ εἶναι ἀλληγορίες τῶν ἀντίστοιχων ἐρωτικῶν ἀρετῶν. Γιὰ τὴν εἰκονογραφία τῆς συγκεκριμένης ἔκφρασης βλ. Jacoba A. Lambert, *Le roman de Libistros et Rhodamné publié d'après les manuscrits de Leyde et de Madrid avec une introduction, des observations grammaticales et un glossaire* [Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Afdeling Letterkunde, N.R. 35], Amsterdam 1935, σσ. 33-40· γιὰ μιὰ γενικότερη θεώρηση τῆς βυζαντινῆς ἔκφρασης μὲ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. Ε. Μήτση - Π. Α. Ἀγαπητός, «Εἰκῶν καὶ λόγος: ἡ περιγραφή ἔργων καὶ τέχνης στὴ βυζαντινὴ γραμματεία», *Χρονικὰ Αἰσθητικῆς* 29-30 (1990-1991) 109-126.

4. *Codices Barberiniani graeci. Tomus II: Codices 164-281*. Recensuit Iosephus Mogenet, In Bibliotheca Vaticana 1989, σσ. 8-9.

67 φύλλων, τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται μὲ ἱκανοποιητικὴ ἀκρίβεια βάσει τῶν ὕδατοσήμων στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰώνα, γραμμένο ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὸν ἴδιο γραφέα⁵. Ἡ διάταξη τοῦ χειρογράφου ἔχει ὡς ἐξῆς: I. (φ. 2^f-4^v): σπάραγμα τοῦ *Λιβίστρου* μὲ τὴν περιγραφή τῶν δώδεκα ἀρετῶν⁶. II. (φ. 5^f-64^v): μία παραλλαγή τοῦ *Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης*⁷. III. (φ. 65^f-67^v): συνέχεια τοῦ σπαράγματος μὲ τὴν περιγραφή τῶν δώδεκα μηνῶν.

Μία παλαιογραφικὴ ἰδιαιτερότητα τῶν τμημάτων I καὶ III, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενο συνοψίζεται μὲ τὸν σχετικὸ τίτλο (φ. 2^f *περὶ τῶν δώδεκα ἀρετῶν*, φ. 65^f *περὶ τῶν δώδεκα μηνῶν*), εἶναι ὅτι οἱ δώδεκα ἀρετὲς καὶ οἱ δώδεκα μῆνες κατανέμονται ἀνὰ δύο σὲ κάθε σελίδα καὶ ὅτι παρεμβάλλεται τόσο διάστημα μεταξύ τους ὅσο νὰ ὑπάρχει χῶρος γιὰ μιὰ συνοδευτικὴ μικρογραφία⁸. Τὸ ὅτι τὰ κενὰ αὐτὰ προορίζονταν γιὰ τέτοιες ἀπεικονίσεις ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς μικρογραφίες ποὺ σώζονται στὸ τμήμα II⁹. Ὁ εἰκονογράφος ὅμως δὲν ὀλοκλήρωσε τὴν ἐργασία του καὶ ἔτσι τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κώδικα παρουσιάζει αὐτὰ τὰ κενὰ. Ὁ Q σώζεται μὲ τὸ ἀρχικὸ δέσιμό του ἀκέραιο καὶ δὲν παρουσιάζει καμία διατάραξη στὴ σειρὰ τῶν τετραδίων. Τίθεται συνεπῶς τὸ ἐρώτημα, γιὰ τὸ συνεχόμενο κείμενο τῆς περιγραφῆς διασπάστηκε στὰ δύο. Ἴσως ὁ πιθανὸς ἰδιοκτήτης τοῦ χειρογράφου θέλησε νὰ πλαισιώσει τὴν κεντρικὴ ἀλληγορικὴ ἱστορία μὲ μιὰ συμμετρικὴ ἀπεικόνιση ἀντίστοιχων ἀλληγορικῶν μορφῶν, ὅπως εἶναι οἱ ἀρετὲς καὶ οἱ μῆνες. Γι' αὐτὸ πιθανὸν καὶ ἀπουσιάζει ἡ τρίτη ὁμάδα ἀλληγοριῶν τοῦ μυθιστορήματος, ἀφοῦ ὁ Q δὲν εἶναι κολοβός.

Πρῶτος ὁ Bruno Keil, μελετώντας καὶ συλλέγοντας τὰ κείμενα ποὺ διασώζονται βυζαντινὲς ἐκφράσεις τῶν δώδεκα μηνῶν, ἐντόπισε τὴν ὑπαρξὴ τοῦ σπαράγματος ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐξέδωσε σὲ διπλωματικὴ μεταγραφή τὸ τμήμα III¹⁰. Ὁ Keil ὅμως δὲν εἶχε τὸν χρόνο νὰ ἀσχοληθεῖ διεξοδικότερα μὲ τὸ χειρόγραφο¹¹ καὶ ἔτσι δὲν πρόσεξε ὅτι καὶ τὰ φύλλα 2-4 τοῦ χειρογράφου παραδίδουν μέρος τοῦ κειμένου, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ τμήμα I τοῦ Q νὰ παραμείνει ἄγνωστο στὴ

5. Γιὰ τὸν γραφέα καὶ τὴν ἐνταξὴ του στὴν παραγωγή χειρογράφων τῆς ἐποχῆς βλ. τὴν ὑπὸ δημοσίευση μελέτη τῶν P. A. Agapitos - O. L. Smith, «Scribes and Manuscripts of Byzantine Vernacular Romances: Palaeographical Facts and Editorial Implications».

6. Στὸ τμήμα αὐτὸ σώζονται καὶ μερικὰ ἐπιγράμματα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰώνα, ποὺ δὲν ἔχουν καμία σχέση μὲ τὰ κυρίως κείμενα τοῦ κώδικα (βλ. πρὸ κάτω ὑποσ. 36). Τὸ πρῶτο φύλλο τοῦ Q εἶναι κενό.

7. Τὸ κείμενο τοῦ Q ἐξέδωσε ὁ V. Puntoni, *Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης. Quattro recensioni della versione greca del Kitab Qa-Dim wa-Dimnah*, Firenze 1889 (βλ. καὶ L. O. Sjöberg, *Stephanites und Ichneutes. Überlieferungsgeschichte und Text*, Stockholm 1962, σ. 50).

8. Γιὰ μιὰ φωτογραφία τοῦ φ. 2^f βλ. Agapitos-Smith, «Scribes», pl. 3b.

9. Συνολικά 10 μικρογραφίες στὰ φ. 5^v-32^f.

10. B. Keil, «Die Monatscyclen der byzantinischen Kunst in spätgriechischer Literatur», *Wiener Studien* 11 (1889) 94-142, καὶ εἰδικότερα σσ. 120-142.

11. Βλ. Keil, σ. 121 καὶ ὑποσ. 23.

μετέπειτα βιβλιογραφία. Στις μελέτες τους γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ κειμένου τοῦ μυθιστορήματος τόσο ὁ Hugo Schreiner ὅσο καὶ ὁ Μανόλης Χατζηγιακουμῆς ἀγνόησαν τὸ σπάραγμα¹², ἐνῶ ἡ Jacoba Lambert (βλ. πῶς ἀνω ὑποσ. 3) περιέλαβε στὸ ὑπόμνημα τῆς ἔκδοσης τοῦ Εἰ τις γραφὲς τοῦ Q ἀπὸ τὴν ἔκδοση Keil, συνεπῶς μόνο ἀπὸ τὴν περιγραφή τῶν δώδεκα μηνῶν. Σύντομη ἀναφορὰ στὸ σπάραγμα κάνει ὁ Hans Eideneier στὴν ἔκδοσή του μιᾶς δημώδους περιγραφῆς τῶν δώδεκα μηνῶν ἀπὸ τὸν κωνσταντινουπολιτικὸ κώδικα Σερατοῦ 35¹³. Πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἔκδοση τοῦ Keil εἶναι ἐλλιπής, ἡ μεταγραφή του περιέχει ἀρκετὲς παραναγνώσεις ποὺ διαστρεβλώνουν τὸ κείμενο, παρουσιάζοντάς το δυσνόητο σὲ σημεῖα ποὺ δὲν εἶναι¹⁴. Ἐπιπλέον, ὁ Keil γνῶριζε μόνον τὴν ἔκδοση τοῦ Ρ ἀπὸ τὸν Μαυροφύδη¹⁵ καὶ ἔτσι ἡ εἰκόνα ποὺ σχημάτισε ἀπὸ τὸ κείμενο ἦταν προβληματική. Συνεπῶς, μιὰ ἔκδοση τοῦ σπαράγματος Q καὶ μιὰ ἐκτενέστερη σύγκρισή του μὲ τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα τοῦ μυθιστορήματος καθίσταται ἀναγκαία, τόσο γιὰ τὴν παρουσίαση ὅλου τοῦ κειμένου, ὅσο καὶ γιὰ τὴ σημασία του στὴν παράδοση τοῦ μυθιστορήματος, ἡ ὁποία, ὅπως ἔχει ἤδη φανεῖ (βλ. ὑποσ. 1 καὶ 2), εἶναι ἰδιαιτέρως πολύπλοκη καὶ πάντως διαφορετικὴ ἀπ' ὅτι οἱ μέχρι τώρα μελετητὲς τοῦ *Λιβίστρος καὶ Ροδάμνη* εἶχαν ὑποψιαστεῖ.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ σπαράγματος Q ὡς ἀνεξάρτητου κειμένου μὲ συνεχῆ στιχαρίθμηση τῶν τμημάτων I καὶ III. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν τρέχουσα πρακτικὴ ἔκδοσης βυζαντινῶν δημῶδων κειμένων, τὰ ὁποῖα διορθώνονται γλωσσικὰ καὶ μετρικὰ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν νέων ἐλληνικῶν, ἐδῶ διατηρήθηκαν ὅλες οἱ φωνολογικὲς, μορφολογικὲς καὶ γραμματικὲς ἰδιαιτερότητες, ἐνῶ ἡ ὀρθογραφία καὶ ἡ στίξη ὁμαλοποιήθηκαν συντηρητικότερα μὲ βάση τὴν ἱστορικὴ γραμματικὴ. Οἱ ἐλάχιστες διορθώσεις περιορίστηκαν σὲ ὀφθαλμοφανῆ λάθη, ἐνῶ δὲν ἔχουν γίνῃ ἐπεμβάσεις στὸ μέτρο. Αὐτὸ κρίθηκε ἀναγκαῖο γιὰ τὸν νεότερο δεκαπεντασύλλα-

12. H. Schreiner, «Die Überlieferung des mittelgriechischen Romans von Lybistros und Rhodamne», *BZ* 34 (1934) 15-36, 272-301, καὶ Μ. Κ. Χατζηγιακουμῆς, *Τὰ μεσαιωνικὰ δημῶδη κείμενα. Συμβολὴ στὴ μελέτη καὶ τὴν ἔκδοσή τους. Α'*: *Λιβίστρος, Καλλίμαχος, Βέλθανδρος*, Ἀθήνα 1977.

13. H. Eideneier, «Ein byzantinisches Kalendergedicht in der Volkssprache», *Ἑλληνικά* 31 (1978) 368-419, εἰδικότερα σ. 379. Ὁ κώδικας, ποὺ παραδίδει μεταξὺ ἄλλων τὸν *Πουολόγο* καὶ χρονολογεῖται στὰ 1461, περιλαμβάνει ἕνα ποίημα μὲ τὸν τίτλο *Εἰς τέρψιν καὶ μάθησιν τῶν φοιτητῶν: Τὰ εἰδέα τῶν δώδεκα μηνῶν*, τὸ ὁποῖο στηρίζεται σαφῶς στὸ κείμενο τοῦ μυθιστορήματος. Ἰδιαιτέρα ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι τὸ ποίημα συνοδεύεται ἀπὸ τὶς σχετικὲς μικρογραφίες.

14. Βλ. ἐνδεικτικὰ 75 κατουνά, 78 παραλείφθηκε ἡ λέξη *εμαλάκιζεν*, 80 *ἐλέγεν*, 81 *περίβοδος*, 82 *μὲν καὶ ἐχθροῦσαν*, 88 *ἤρχεν*, 97 *τέτιον*, 104 *ἀπαυτῶν*, 108 *ἄλλον ἂ*, 116 *ἐκρατη*, 120 *ἦνου*, 127 *κίνιγος*, 128 *ἐνάπτου*, 135 *σπέρην*, 136 *χερίν*, 139 *ἐστέβι*, 141 *διδάκιον*, 146 *στέβι*, 148 *ἀπίσο* καὶ *ἐβάσταν*, 150 *μὴ κάθη[ται]*, 150-151 *χανκάλλά*.

15. Δ. Ι. Μαυροφύδη, *Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς γλώσσης*. Τόμος Α', Ἀθήνα 1866, σσ. 324-428.

βο, ἐνῶ στήν οὐσία οἱ γνώσεις μας γιὰ τὸν βυζαντινὸ *πολιτικὸ στίχο* εἶναι ἰδιαίτερα ἐλλιπεῖς. Σὲ ὀρισμένα σημεία τὸ χειρόγραφο ἔχει φθαρεῖ· ἡ συμπλήρωση τῶν μικρῶν χασμάτων σημειώνεται μὲ [], ἀθετήσεις τοῦ γραφέα μὲ [[]]. Τὴν ἔκδοση τοῦ Q ἀκολουθεῖ σχολιασμένη σύγκριση μὲ τὰ παράλληλα χωρία τῶν ὑπόλοιπων χειρογράφων ποὺ διασώζουν τὸ κείμενο: Neap. gr. III-AA-9, φ. 60^r-63^r (= N 801-960)· Paris. gr. 2910, φ. 22^r-27^r (= P 651-805)· Scorial. Ψ-IV-22, φ. 42^v-43^v+52^r-56^v (= E 938-1107)· Vat. gr. 2391, φ. 32^v-39^v (= V)¹⁶. Εἰδικότερα, ἐπειδὴ τὸ κείμενο τοῦ V παραμένει ἀκόμη ἀδημοσίευτο, ἐκδίδεται στὸ τέλος τῆς μελέτης ὡς παράρτημα τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα γιὰ εὐκολότερη σύγκριση. Ἡ ἀνάγνωση τοῦ V παρέχει ἐπιπλέον μιὰ σαφέστερη εἰκόνα τῶν οὐσιαστικῶν διαφορῶν τῆς παραλλαγῆς αὐτῆς ἀπὸ τὶς ἄλλες δύο¹⁷.

Περὶ τῶν δώδεκα ἀρετῶν.

- Ἦτον ἡ πρώτη Φρόνεςις καὶ εἶχεν τὸ σχῆμαν τοῦτο,
 νὰ στέκεται ἡ εὐγενής καὶ τὸ ἕναν της τὸ χέριν
 κλιτὸν εἶχεν εἰς τὸ μέτωπον καὶ νὰ δακτυλοδείχνη*
 5 *τοῦ λογισμοῦ τὸ ἄπειρον, τὸ ἀκέραιον φρόνημάν της·
 καὶ τὸ χαρτὶν τὸ ἐβάσταζεν εἰς τὸ ἄλλον της τὸ χέριν,
 ταῦτα ἦσαν τὰ γράμματα, φίλε μου, ἄκουσέ τα:
 « Ὁ νοῦς φρονεῖ τὸ νὰ σκοπῇ τὸ τέλος τῶν πραγμάτων
 καὶ πρὸ τοῦ τέλους τὴν ἀρχὴν νὰ ἐπιχειρῇ ἀπὸ τότε.»*
 10 *Ἦνοπλος εἶδα ἐστέκετον ἀπ' αὐτὴν ἡ Ἀνδρεία,
 θαρσέα ἀπὸ τοῦ σχήματος καὶ εἰς τὸ ἕναν της τὸ χέριν
 σπαθὶν γυμνὸν ἐβάσταζεν, ὄλον ἠκονισμένον·
 καὶ εἰς τὸ ἄλλον της ἐβάσταζε χαρτὶ μετὰ γραμμάτων,
 ἐξηπλωμένον ἦτονε καὶ ἔγραφαν τοῦτοι οἱ λόγοι:*
 15 *« Δειλὸν τὸν ἔχω ὁποῦ σκοπεῖ τὸ τέλος τῶν πραγμάτων
 καὶ δίχα τόλμης κρίνω τον καὶ παρεκτὸς ἀνδρείας.»
 Ἄπ' αὐτὴν εἶδα ἐστέκετον ἡ Ἀλήθεια μετὰ θάρρους,
 ἀληθινὸν τριαντάφυλλον τὸ χέριν της ἐκράτειεν,
 καὶ τὸ ἄλλον της εἶχεν τὸ χαρτὶν καὶ ἔγραφαν τοῦτοι οἱ λόγοι:*
 20 *« Τοὺς ἀληθοὺς οὐκ ἀστοχεῖ, τόλμης ἐπιτυγχάνουν,*

4 νὰ scripsi: ἕνα Q 10 ἦνωπλον Q 15 τὸννέχω Q 17 θάρρος Q 20 ἀστοχεῖς Q

16. Ἐπειδὴ οἱ ἐκδόσεις Μαυροφρύδη καὶ Lambert περιέχουν πολλὰ λάθη, τὰ κείμενα παρατίθενται κατευθείαν ἀπὸ τὰ χειρόγραφα, πράγμα ποὺ συνεπάγεται ἀρκετὲς διαφορὲς μὲ τὰ τυπωμένα κείμενα.

17. Βλ. καὶ ἀντίστοιχα ἀποσπάσματα τοῦ V στὸ Agapitos, «Vorläufiges», σσ. 205-208.

- καὶ εἰς τὸ λάχῃ νὰ εὐρεθοῦν ποτὲ οὐ δειλογνωμοῦνται.»
 Ἡ Πίστις ἦτον ἀπ' αὐτὴν καὶ εἶχεν τὸ σχῆμαν τοῦτο,
 τὸ σχῆμαν τὸ σύρνουν οἱ εὐγενεῖς ὅπου καὶ ἂν περιπατοῦσι·
 τὸ ἕναν τῆς χέρι νὰ κρατῆ σταυρὸν γὰρ μετὰ θάρρους
 25 καὶ τὸ ἄλλον τῆς ἐβάσταζεν χαρτὴν καὶ εἶχεν τοιούτους λόγους:
 «Δίχα τῆς πίστεως, γνώριζε, κἂν ὅσα ἀληθείης,
 σφάλλεις εἰς τὴν ἀλήθειαν, βεβαιώθησε ἀπὸ ἐμένα.»
 Δικαιοσύνην ἀπ' αὐτὴν νὰ βλέπη ὡς πρὸς τὸ σχῆμαν,
 τὸ σχῆμα νὰ ἔχη χαροπὸν, ἐνήδονον τὸ βλέμμα·
 30 τὸ ἕναν τῆς χέρι νὰ κρατῆ τὸ ζύγιν ἀπεκεῖθεν
 καὶ τὸ ἄλλον τῆς εἶχεν τὸ χαρτὴν καὶ ἔγραφαν τοῦτοι οἱ λόγοι:
 «Δίχα τὸ ἔργον χάνεσαι, καὶ σὺ ἀπ' ἐμὲν τὸ μάθε,
 καὶ εἶσαι μικρὸν εἰς πράγματα, πιστέ, βάσταζε», λέγει.
 Τὴν Σωφροσύνην ἀπ' αὐτὴν νὰ γνέβην εἰς γῆν ὀλίγον,
 35 τὸ ἕναν τῆς χέρι νὰ κρατῆ κλαδί μετὰ μερσίνης
 καὶ τὸ ἄλλον τῆς ἐβάσταζε χαρτὴ μετὰ γραμμάτων,
 καὶ ἄκουσε, φίλε, τὸ λοιπὸν τί ἔγραφεν εἰς τὸ χαρτὴν τῆς:
 «Κἂν ἀληθής, κἂν δίκαιος, κἂν †ἐξανθοῦ† πιστεύης,
 ἀλλὰ τὰ προτερήματα τῆς σωφροσύνης ἔναι.»
 40 Ἐπ' αὐτὴν εἶδα ἐστέκετον ἡ Ταπεινοφροσύνη,
 εἶχεν τὸ σχῆμαν ἡμερον, γλυκέα πολλὰ τὴν ὄψιν·
 τὸ ἕναν τῆς χέριν εἶχεν τὸ ὄμπρός τῆς εἰς τὸ στήθος
 καὶ τὸ ἄλλον τῆς ἐβάσταζε χαρτὴ μετὰ γραμμάτων·
 τὸ τί ἔλεγον τὰ γράμματα ἄκουσε νὰ τὸ μάθης:
 45 «Πᾶς ταπεινόφρων ἄνθρωπος πιστεύει καὶ ἀληθεύει,
 φρονεῖ τὸ δίκαιον ἐκ παντός, οὐκ ἔναι συντυχία.»
 Ἐπ' αὐτὴν εἶδα ἐστέκετον, φίλε μου, ἡ Ἀγάπη,
 νὰ ἔχει δεινὸν τὸ βλέμμα τῆς μετὰ ἐντροπῆς †εἰς χάδιν†
 καὶ τὸ χαρτὴν τῆς ἔγραφεν λόγους ἐξηρημένους:
 50 «Ὅσον καὶ ἂν εἶσαι ταπεινὸς καὶ ἀγάπην οὐ φυλάσσεις,
 βέβαιον οὐκ εἶναι τὸ λαλεῖς, πληροφορήθησέ το.»
 Εἶδα ἀπ' αὐτὴν τὴν Προσευχὴν γυναῖκαν εἰς τὸ σχῆμαν,
 καταβλημένην καὶ δεινήν, νὰ ἔχη εἰς γῆν τὸ βλέμμα,
 καὶ τὸ χαρτὴν τὸ ἐβάσταζεν ἔγραφαν τοῦτοι οἱ λόγοι:
 55 «Εὗχου μὴ μόνον, ἄνθρωπε, τοὺς ἀγαπᾶς καὶ μόνον,
 ἀλλὰ καὶ ὅπου σὲ ἐχθρεύονται, εὔχου, δικαίωκέ τους.»
 Ἐπ' αὐτὴν εἶδα ἐστέκετον ἡ παράξενος Μακροθυμία,

ἀσχημωμένη ἐφαίνετον καὶ συγγλωσσοδεμένη,
 τὸ ἕναν τῆς χέριν νὰ κρατῆ τάχα τὸ μάγουλόν τῆς
 60 καὶ τὸ χαρτίν τῆς ἔγραφεν τοῦτοι οἱ λόγοι θυμώδεις:
 «Πᾶς ἄνθρωπος γὰρ μανικὸς ψεύδεται παρὰ πάντας,
 ὡς πάλε τὸ μακρόθυμον οἱ πάντες τὸ παινοῦσι.»
 Ἐπ' αὐτὴν πάλε ἐστέκετον ὀλόρθη ἡ Ἐλπίδα,
 νὰ βλέπῃ ἀπάνου εἰς οὐρανοῦς, τὴν χέραν νὰ σηκώνῃ,
 65 καὶ εἰς τὸ χαρτίν τῆς ἔγραφαν, φίλε μου, τοῦτοι οἱ λόγοι:
 «Ἄνθρωπε, θάρρειε πάντοτε, ποτέ σου μὴ ἀπελπίσης,
 ἔλπιζε πάντα εἰς θεὸν καὶ νὰ σὲ βοηθήσῃ.»
 Ἐπ' αὐτὴν τὴν παράξενον εἶδα Ἐλεημοσύνην,
 νὰ ἔχῃ καὶ νομίσματα στὸ χέρι νὰ βαστάζῃ,
 70 καὶ νὰ τὰ δίδῃ πρὸς πτωχοὺς καὶ πρὸς πενητεμένους·
 καὶ τὸ χαρτίν τῆς ἔγραφεν, φίλε μου, τοιούτους [λό]γους:
 «Τοὺς δυστυχοῦντας βλέπετε ἐσεῖς ὅπου εὐτυχᾶτε,
 καὶ ἐλεεῖτε τοὺς πτωχοὺς καὶ οὐ μὴ θανατωθῆτε.»

Περὶ τῶν δώδεκα μηνῶν.

75 Ὁ Μάρτις ἦτον ἔνοπλος στρατιώτης εἰς τὸ σχῆμαν,
 ἀπάνου κάτου νὰ ἔλεγεσ ὄλος σιδερωμένος·
 ζωσμένος ἦτον ἄρματα καὶ εἰς τὸ ἕναν του τὸ χέριν
 σκουτάριν ἐμαλάκιζεν καὶ ἐβάσταζεν κοντάριν,
 εἶχεν καὶ εἰς τὸ σκουτάριν του χαρτίν μετὰ γραμμάτων,
 80 καὶ τὰ ἔλεγαν τὰ γράμματα ἄκουσε νὰ τὸ μάθῃς:
 «Πρόβοδος εἶμαι τοῦ καιροῦ, στρατιώτης τοῦ πολέμου,
 καὶ ἀπάρτι μὴν καθέζεσθε, κινᾶτε εἰς τοὺς ἐχθροὺς σας.»
 Ἀπρίλις ἦτον ἀπ' αὐτοῦ, νὰ εἶδες ποιμέναν ἄνδραν,
 ἀσκέπαστος, ἀκτένιστος, ἄντραλος εἰς τὴν πλάσιν,
 85 ἐλάλειεν ὀμπρός του πρόβατα σύναρνα ὡς ποιμένας·
 τὸ ἕναν του χέριν νὰ κρατῆ ποιμενικὸν καλάμιν
 καὶ τὸ ἄλλον του εἶχεν τὸ χαρτὶ καὶ ἔγραφαν τοῦτοι οἱ λόγοι:
 «Εἶμαι ποιμὴν καὶ πρόβατα ποιμαίνω διὰ τὸ γάλα,
 καὶ τῶν ἀρνίων τοὺς σκιρτησμοὺς ἔχω ἀντὶ πρόσκαιρόν μου.»
 90 Τὸν Μάϊον εἶδα ἀπ' αὐτὸν ἄνδραν καλὸν εἰς εἶδος,
 καλὸν εἰς εἶδος καὶ εἰς κοπήν, καλὸν ὡς πρὸς τὸ σχῆμαν·
 καὶ εἰς τὸ κεφάλιν του ἐφόρειεν στεφάνιν ἀνθισμένον,
 καὶ εἰς τὸ χέριν του τριαντάφυλλα κόκκινα νὰ βαστάζῃ

- καὶ εἰς τὸ ἄλλον του χαρτὶ καὶ ἦσαν γραμμένα ταῦτα:
- 95 «Ζῆσε τοῦ χρόνου τὸ καλόν, πᾶς ἄνθρωπος εὐγνώμων,
μὴν παραδράμῃς τὰ καλά, χάρησε, σκίρτησέ τα.»
Ἰούνιον πάλε ἀπ' αὐτόν, ἄνθρωπον τέλειον, φίλε,
πλατὺς εἰς ὦμους καὶ χονδρὸς τὴν κεφαλὴν, τὰ μέσα
ἦσαν γυμνὰ τὰ χέρια του,
- 100 ἄνθη νὰ κρατοῦν χρωμάτων διαφόρων
καὶ μετὰ κεῖνα καὶ χαρτὶν καὶ εἶχεν τοὺς λόγους τούτους:
«Ζῶ τοῦ καιροῦ τὸ ἐνήδονον, χαίρομαι τὸ καλόν του,
τέρπομαι εἰς τὰ μερίσματα τῆς ἀνθοποιικιλίας.»
Ἀπ' αὐτόν τὸν Ἰούλιον εἶδα τον τέτοιον, φίλε,
- 105 νὰ ἔναι γυμνὰ τὰ χέρια του καὶ ἀνακομπωμένος,
νὰ κείτεται εἰς τὸ κεφάλιν του στεφάνιν ἀπὸ στάχυν·
τὸ ἓναν του χέρι νὰ κρατῆ δρεπάνι νὰ θερίζῃ
καὶ τὸ ἄλλον νὰ ἀγωνίζεται τὰ στάχυα νὰ μαζώνῃ·
εἶχεν καὶ χαρτὶν ὀπίσω του καὶ ἔγραφαν τοῦτοι οἱ λόγοι:
- 110 «Θερίζω γῆς γεννήματα τὰ ἔσπειρα μετὰ κόπου,
νὰ δεκαπλασιάσω τὸν καρπὸν εἰς τὸν ἀποθερισμὸν μου.»
Εἶδα τὸν Αὐγουστον ἀπ' αὐτόν τέτοιον καὶ ἐκεῖνον, φίλε,
νὰ εἶναι ἐκ τοῦ καύματος ἔμψυχος εἰς τὴν ὄψιν,
νὰ στέκῃ τάχα εἰς λουτρόν, λουσμένος, κτενισμένος·
- 115 νὰ εἶναι ἐκ τὸ κάῦμα ἔδιψος καὶ εἰς τὸ ἓναν του χέριν
κούπα ἐκράτει μὲ κρασί καὶ ἔπινεν διὰ τὴν θερμῆν·
καὶ εἰς τὸ ἄλλον του ἐβάσταζεν χαρτὶ μετὰ γραμμάτων
καὶ τὸ ἔγραφεν, φίλε μου, ἄκουσε νὰ τὸ μάθῃς:
«Τοὺς κάψῃ ἢ θερμῇ τοῦ λουτροῦ, τοὺς φλέξῃ καὶ διψήσουν,
κατάψυχρον ἄς πίνουσιν, οἴνου μὴν ἀθετοῦσιν.»
- 120 *Ἡύρηκα τὸν Σεπτέβριον τοῦ νὰ τρυγᾷ ἀμπελῶνας,
ἐκράτειεν εἰς τὴν χέραν του χαρτὶ μετὰ γραμμάτων,
οἱ λόγοι ἐτοῦτοι ἐλέγασιν, φίλε μου, εἰς τὸ χαρτὶν του:*
«Τρυγῶ τὸ ἐδραγάτευσαν τρεῖς χρόνους οἱ ὀφθαλμοί μου,
καὶ τὸν καρπὸν του τρώγω τον καὶ πίνω τὸ κρασὶν του.»
- 125 Ἀπ' αὐτόν τὸν Ὀκτώβριον, ἄνθρωπον εἰς τὸ σχῆμαν,
ἠῦρα τον καὶ ἦτον κυνηγός, ἀλλὰ εἰς μικρὰ πουλία·
εἰς τὸ ἓναν του χέρι νὰ κρατῆ κλουβὶ μὲ τὰ πουλία,
εἶχεν εἰς ἀέραν προσοχὴν,
- 130 καὶ εἰς τὸ ἄλλον του εἶχεν χαρτὶ καὶ ἔγραφεν τὰ τοιαῦτα:
«Προσέχω, ἰχνεύω, κυνηγῶ πουλία ἀπὸ τῆς τύχης,
καὶ ἔχω τοῦτα εἰς θρέψιν μου καὶ εἰς παραδιαβασμὸν μου.»
Νοέβριον εἶδα ἀπ' αὐτόν γεωργὸν ἀπὲ τὸ σχῆμαν,

- ὄλην τὴν σύνθεσιν αὐτοῦ γεωργὸς ἀπὲ τὴν ὄψιν·
 135 καὶ εἰς τὴν ποδί[α]ν του ἐβάσταζεν σιτάρι διὰ νὰ σπέρνην
 καὶ εἰς τὸ χέριν του χαρτὶν καὶ εἶχεν τοὺς λόγους τούτους:
 «Σπέρνω εἰς τὴν γῆν [τ]ὸν σπόρον μου καὶ ἀπὸ καιροῦ θερίζω,
 καὶ τὸ τὴν δίδω εἰς τὸ τριπλὸν δίδει, χαρίζει μὲ το.»
 Ἐπ' αὐτὸν τὸν Δικέβριον ἠύρηκα νὰ ἐστέκη,
 140 γεωργὸν καὶ ἐκείνον ἄνθρωπον, καὶ εἰς τὸ ἕναν του τὸ χέριν
 ἐβάσταζεν σπόρον μὲ τὸ δισάκκιον, ραβδί μὲ τὸ βουκίντρι,
 καὶ ἡ ἄλλη του ἐβάσταζεν χαρτὶ μετὰ γραμμάτων
 καὶ ἄκουσε τί ἔγραφεν, φίλε μου, τὸ χαρτὶν του:
 «Πᾶς γεωργὸς ἀπὸ τοῦ νῦν ἀπέσπειρε δικαίως,
 145 διότι ὁ καιρὸς ἀπόκλινεν καὶ οὐ συντελεῖ τὸν σπόρον.»
 Ἰανουάριος ἦτον ἀπ' αὐτὸν νὰ στέκη καὶ ἐκεῖνος,
 ἄνθρωπος ἄλλος κυνηγός, καλός, θρασὺς τὸ σχῆμαν·
 σκυλὶν ὀπίσω του [ἔ]τρεχεν καὶ ἐβάστην καὶ γεράκιν,
 καὶ εἰς τὸ χαρτὶν τὸ ἐβάσταζεν ἔγραφαν τοῦτοι οἱ λόγοι:
 150 «Πᾶς κυνηγὸς μὴ[ν] κάθεται, τὸν χρόνον μὴν τὸν χάνη,
 ἀλλὰ ὁ καιρὸς ἐγγίζει τον νὰ τρέχη εἰς τὸ κυνήγι.»

141 δι[[δ]]σάκιον Q

Μιὰ πρώτη ἀνάγνωση τοῦ Q δείχνει ὅτι ἔχει ἀφαιρεθεῖ τὸ λεκτικὸ πλαίσιο μέσω τοῦ ὁποίου ἐντάσσεται ἡ ἀλληγορικὴ ἔκφραση στὸ σῶμα τοῦ μυθιστορήματος¹⁸. Ὁ Λίβιστρος, ἔχοντας τελειώσει τὴ γενικὴ περιγραφή τοῦ κάστρου (N 785-800)¹⁹, ὁδηγεῖ τὸ βλέμμα τοῦ Κλιτοβώντα στὶς ἐπάλξεις τῶν τειχῶν μὲ τοὺς στίχους *Καὶ εἰς τὸ πλευρὸν τὸ ἀριστερόν, τὸ πρὸς τὴν πόρταν μέρος, | εἶδα τὰς δώδεκα Ἄρετὰς ἐκεῖ λατομημένας· | τὸ ἕναν χέριν τοῦ καθενὸς εἶχεν χαρτὶν μετὰ γραμμάτων | καὶ ἄλλον τοὺς ἦτον εἰς τὸ σχῆμαν τῆς καθεμίας φεδούλας* (N 801-804), εἰσάγοντας ἔτσι τὴν περιγραφή τῶν ἀρετῶν, ποὺ σηματοδοτεῖται καὶ ἀπὸ τὸν σχετικὸ τίτλο (N 805)²⁰. Μὲ τὸ τέλος τοῦ μέρους αὐτοῦ ὁ Λίβιστρος περνᾷ στὴν περιγραφή τῶν μηνῶν μὲ τοὺς στίχους *Εἶδες τῶν δώδεκα Ἄρετῶν τὰ*

18. Γιὰ τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν καίρια σημασία τοῦ «λεκτικοῦ πλαισίου» (speech frame) στὸ μυθιστόρημα βλ. P. A. Agapitos, *Narrative Structure in the Byzantine Vernacular Romances. A Textual and Literary Study of Kallimachos, Belthandros and Libistros* [Miscellanea Byzantina Monacensia 34], München 1991, σσ. 64-73.

19. Ὡς κύριο χειρόγραφο γιὰ τὴν ἀφηγηματικὴ δομὴ τοῦ μυθιστορήματος χρησιμοποιῶ τὸν N, βασικὸ μάρτυρα τῆς παραλλαγῆς α γιὰ τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ κειμένου. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις χάσματα τοῦ N συμπληρώνονται ἀπὸ τὸν P.

20. Γιὰ τοὺς τίτλους στὰ μυθιστορήματα ὡς ἀναπόσπαστου μέρους τοῦ κειμένου βλ. Agapitos, *Narrative Structure*, σσ. 95-103 καὶ Agapitos-Smith, «Scribes».

γράμματα καὶ οἱ λόγοι | τὰ ἠῦρηκα, φίλε, εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Ἄργυροῦ τοῦ Κάστρου· | καὶ εἰς τὸ ἄλλον πάλε τὸ πλευρὸν τῆς πόρτας τὸ ἀπέκει | τοὺς δώδεκα <ἠῦρα> καὶ ἴστανται Μῆνας λατομημένους, | χαρτία καὶ ἐκείνοι νὰ κρατοῦν ὅλοι μετὰ γραμμάτων, | καὶ τὸ καθέναν ἔγραφεν, φίλε μου, νὰ σὲ τὸ δεῖξω (N 877-881+P 733), ἐνῶ ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ἀντίστοιχος τίτλος (N 882). Ἡ περιγραφή τῶν μηνῶν τελειώνει καὶ αὐτὴ μετὰ τὸ σχετικὸ πλαίσιο (N 959-960 Ἴδε τῶν δώδεκα Μηνῶν παράγγελμα καὶ λόγοι | τὰ ἔποιεν ὁ παράξενος ὁ πετρολιθοξύστης)²¹. Ἡ παράλειψη τοῦ λεκτικοῦ πλαισίου στὸν Q καὶ ἡ ἀντικατάστασή του ἀπὸ τοὺς δύο πεζοὺς τίτλους (Q 1, 74) ἐνδυναμώνει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ τεμαχισμὸς τοῦ κειμένου καὶ ἡ διάταξη τῶν ἀλληγοριῶν ἀνὰ δύο σὲ κάθε σελίδα ἔγινε κατὰ παραγγελία τοῦ ἐντολοδόχου. Ἐπομένως, τὸ σπάραγμα δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ τυχαία καταγραφή στίχων τοῦ μυθιστορήματος, ὅπως συμβαίνει μετὰ τὸ σπάραγμα B²². Ἐπιπλέον, τόσο ἡ καθαρὴ καὶ ἡ συνέπεια τῆς γραφῆς ὅσο καὶ ἡ ἀπουσία φραστικῶν διορθώσεων ἀποδεικνύει ὅτι ὁ γραφέας τοῦ Q ἀπλῶς ἀντέγραψε πιστὰ τὸ πρότυπό του²³, καὶ ὅτι δὲν ταυτίζεται μετὰ τὸν διασκευαστὴ τοῦ κειμένου, ποῦ πιθανὸν νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἐντολοδόχος²⁴. Μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ σπάραγμα Q μετατράπηκε σὲ ἀνεξάρτητο κείμενο καὶ ἀποσυνδέθηκε ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα, ὅπως ἄλλωστε τὸ ποίημα *Τὰ εἰδέα τῶν δώδεκα μηνῶν* (βλ. πῦρ πάνω ὑποσ. 13). Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση τοῦ λεκτικοῦ πλαισίου τὸ κείμενο ἀκολουθεῖ μετὰ ἀκρίβεια τὸ μυθιστόρημα, πράγμα ποῦ σημαίνει ὅτι ἴσως μπορεῖ νὰ ἐντοπιστεῖ τὸ πρότυπό του ἀνάμεσα στὰ σωζόμενα χειρόγραφα ἢ τουλάχιστον νὰ διαφανοῦν συγγένειες μετὰ ἕνα κοινὸ ὑπαρχέτυπο.

2-9. Πρῶτὴ ἀπὸ τίς ἀρετὲς περιγράφεται ἡ Φρόνηση. Ὁ ποιητὴς παρουσιάζει καὶ τὸ σταθερὸ τετραμερὲς σχῆμα περιγραφῆς ὄλων τῶν ἀλληγορικῶν μορφῶν: α) εἰσαγωγικοὶ στίχοι μετὰ τὸ ὄνομα καὶ τὴ μορφή τοῦ ἀγάλματος· β) συμβολικὰ ἀντικείμενα ποῦ κρατᾶ στὰ χέρια του· γ) τὸ χαρτὶν ποῦ ἐπίσης κρατᾶ· δ) τὸ κείμενο τοῦ χαρτιοῦ²⁵. Συγκρίνοντας τώρα τοὺς στ. 2-9 μετὰ τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα, διαφαίνεται μιὰ σχετικὰ στενὴ σχέση μετὰ τὸ κείμενο τοῦ E, π.χ., E 945 νὰ *στέκη ἕνας εὐγενής* = Q 3 νὰ *στέκεται ἡ εὐγενής*, E 947 *τὸ ἄπειρον* = Q 5, E 949-950 = Q 8-9. Διατηρεῖται καὶ ἡ λανθασμένη γραφή τοῦ E 946 ἕνα =

21. Τὸ ἀντίστοιχο πλαίσιο ἐμφανίζεται καὶ στὰ ἄλλα χειρόγραφα: P 651-655α + 728-733α + 804-805, E 938-943 + 1015-1020 + 1105-1106, V 32' + 36' + 39'".

22. Βλ. Ἄγαπιτός, «Ἐμμεση παράδοση», σσ. 71-73.

23. Γιὰ τὴν ἀντίκρουση τῆς ἐπικρατοῦσας ἀποψῆς ὅτι οἱ γραφεῖς τῶν χειρογράφων τῶν δημῶδων κειμένων δὲν ἀντέγραφαν πιστὰ τὰ πρότυπά τους βλ. P. A. Agapitos - O. L. Smith, *The Study of Medieval Greek Romance: A Reassessment of Recent Work* [Opuscula Graecolatina 33], Copenhagen 1992, σσ. 51-53.

24. Γιὰ τὸ καίριο θέμα τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν γραφῶν ἀπὸ τοὺς διασκευαστὲς τῶν δημῶδων κειμένων βλ. Agapitos-Smith, *The Study*, σσ. 91-101 καὶ τῶν ἰδίων, «Scribes».

25. Γιὰ τὸ σχῆμα αὐτὸ ὅσον ἀφορᾶ τοὺς δώδεκα μῆνες βλ. Eideneier, σσ. 379-381.

Q 4. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ συντομευμένος στίχος E 948 καὶ εἰς τὸ χαρτὶν τὸ ἐβάσταζεν ἔγραφαν τοῦτοι οἱ λόγοι (= V 32'), ἐμφανίζεται στὴν πλήρη του μορφή (Q 6-7), ὅπως στοὺς N 810-811 καὶ P 660-661. Ὑπάρχουν ὁμοίως καὶ μικρότερες φωνολογικὲς διαφορὲς (E 944 σκῆμαν = Q 2 σχῆμαν, E 950 ἐπιχειρεῖ ἀπὲ = Q 9 ἐπιχειρῆ ἀπό).

4. Ἀναγκαία ἡ διόρθωση τοῦ ἕνα σὲ νά (N 808, P 658), ἀκόμη καὶ ἂν τὸ ἕνα θεωρηθεῖ φωνητικὴ παραλλαγή τοῦ ἵνα κατὰ τὸ εἶναι > ἕναι.

10-16. Λιγότερες ὁμοιότητες ἐμφανίζονται ἐδῶ μὲ τὸν E, κατ' ἐξοχὴν ἡ λανθασμένη γραφή E 951 ἔνοπλον = Q 10 ἤνωπλον καὶ τὸ δίστιχο τοῦ χαρτιοῦ (E 955-956 = Q 15-16). Καίρια εἶναι ἡ διαφορὰ τῶν Q 12-14 μὲ τοὺς προβληματικούς E 952-954²⁶ καὶ τὸ ἕναν της τὸ χέριν εἶχε χαρτί, καὶ εἰς τὸ ἄλλον της τὸ χέριν, ἐβάσταζε κοντάριν· καὶ εἰς τὸ χαρτὶν της ἐβάσταζε γραφὴν· καὶ ἔγραφαν φίλε μου ἐτοῦτοι οἱ λόγοι. Στὸν Q παραλείπεται τὸ κοντάρι, παρουσιάζεται ὁμοίως ἕνα σπαθί, ἀντικείμενο ποὺ βρίσκουμε μόνο στὴν παραλλαγή V 33', ἡ ὁποία συνδυάζει καὶ τὰ δύο ὅπλα, χαρακτηρίζοντάς τα μάλιστα καὶ μὲ τὸ ὑλικὸ κατασκευῆς τους.

10. Διορθώνεται ἡ λανθασμένη κατάληξη τοῦ Q ἤνωπλον, ὅχι ὁμοίως τὸ ἦτα, ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ ἀντανακλᾷ μιὰ φωνολογικὴ ἰδιαιτερότητα κατὰ τὸ ἦγκαιρος < ἔγκαιρος (βλ. Κριαρᾶς, *Λεξικό*, λ. ἔγκαιρος).

17-21. Ἐδῶ ὁ Q πλησιάζει σχεδὸν ἀπόλυτα τὸν E, διατηρώντας καὶ τίς ἐσφαλμένες γραφές E 957 θάρρος καὶ 960 ἀστοχεῖς. Ὁ στίχος Q 21 παραδίδεται στὸν E 961 ὡς καὶ τὸ εὔρεθοῦν ποτὲ οὐ δειλογνωμοῦνται, μορφή σαφῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τίς ἄλλες παραλλαγές (N 823 καὶ τὸ ρεχθῆ πληρώνει το, ποτὲ οὐ δελονγωμεῖ το [= P 674, V 33']). Δημιουργεῖται ἡ ὑπόνοια ὅτι ἡ γραφή τοῦ Q μπορεῖ νὰ ἀντανακλᾷ διόρθωση τοῦ διασκευαστῆ.

17. Διόρθωσα τὴ γραφή τοῦ Q θάρρος μὲ βᾶση τὸ παράλληλο χωρίο Q 24.

22-27. Μία σαφὴς ὁμοιότητα τοῦ Q μὲ τὸν E εἶναι τὸ πρῶτο μέρος τοῦ στίχου E 963 τὸ σχῆμαν σύρνον οἱ εὐγενεῖς. Σὲ καμία ἀπὸ τίς ἄλλες παραλλαγές δὲν παρουσιάζεται αὕτῃ ἡ εἰκόνα. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ χωρίο E 963-964 εἶναι προβληματικὸ. Δίνεται ἡ ἐντύπωση ὅτι στὸν Q ἔχει γίνεи μιὰ προσπάθεια νοηματικῆς καὶ μετρικῆς ἐξομάλυνσης.

28-33. Καὶ ἐδῶ ὁ Q συμβαδίζει σχεδὸν ἀπόλυτα μὲ τὸν E. Εἶναι ἴδιοι οἱ στ. Q 28 καὶ E 968, διατηρώντας τὴν ἐσφαλμένη γραφή ὡς πρὸς τὸ σχῆμαν, γιὰ τὸ ὀρθὸ εἶναι N 830 ὡς πρὸς τὴν Πίστιν (= P 581, V 33'), ἐφόσον ἡ Δικαιοσύνη εἶναι στραμμένη πρὸς τὴν Πίστη. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ δίστιχο τοῦ χαρτιοῦ. Στὸν E 972-973 διαβάζουμε «Δίχα τὸ ἔργον χάνεσαι, καὶ σὺ ἀπ' ἐμὲν τὸ μάθε, | καὶ εἶσαι μικρὸν εἰς πράγματα, πίστε βάσταζε λέγει». Τὸ ἀκατανόητο δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ E 973, παραφθορὰ τοῦ ὀρθοῦ N 835 πίστευε τὸ σὲ λέγω (P

26. Τυπῶνα τὴ στίξη τοῦ χειρογράφου χωρὶς νὰ σημειῶνα ποῦ μπορεῖ νὰ ἀλλάξουν οἱ στίχοι, ὥστε νὰ φανεῖ καλύτερα τὸ πρόβλημα.

687 *πρόσεχε τὰ σὲ λέγω*), ἐμφανίζεται ὡς Q 33 *πιστὲ βάσταζε λέγει*, ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποκρύπτει μιὰ προσπάθεια διόρθωσης.

34-39. Σὲ γενικὲς γραμμὲς πάλι συμβαδίζουν Q καὶ E, ἐνῶ καὶ τὰ δύο χειρόγραφα διαφέρουν αἰσθητὰ ἀπὸ τὶς παραλλαγές α καὶ V. Παρουσιάζονται καὶ ἐδῶ ἐνδείξεις ὅτι πιθανὸν ὁ διασκευαστὴς τοῦ Q διορθώνει τὰ προβληματικὰ χωρία τοῦ E. Γιὰ παράδειγμα, τὸ E 974 *ἀνέβην* ἐμφανίζεται ὡς Q 34 *νὰ γνέβην*. Ἄν ὅμως δοῦμε τὸν E σὲ διπλωματικὴ μεταγραφὴ (*ἀπάυτηνάνέβην*), θὰ μπορούσαμε νὰ ὁμαλοποιήσουμε τὴ φράση ὡς *ἀπ' αὐτὴ νὰ νέβην*. Ὁ ὑπέρμετρος στίχος E 977 *καὶ ἄκουσε, φίλε μου, τὸ τί ἔγραφεν τὸ λοιπὸν εἰς τὸ χαρτίν της* παρουσιάζεται ὡς Q 37 *καὶ ἄκουσε, φίλε, τὸ λοιπὸν τί ἔγραφεν εἰς τὸ χαρτίν της*. Ἡ διατήρηση τῶν *φίλε* καὶ *τὸ λοιπὸν*, ποὺ δὲν ἐμφανίζονται στὶς ἄλλες παραλλαγές, δείχνει τὴ συγγένεια τῶν δύο χειρογράφων. Τελικὰ, τὸ ἀκατανόητο E 978 *ἐξάνθου* (N 839 *ἐξαρχῆς*, P 690 *ἐξορθῶς*, V 34' *ἐξ ὀρθοῦ*), παρουσιάζεται ὡς Q 38 *ἐξανθοῦ*. Μπορεῖ καὶ αὐτὴ ἡ γραφὴ νὰ ἀντανανκᾷ μιὰ διόρθωση· ἂν ὁμαλοποιήσουμε σὲ *ἐξ ἀνθοῦ*, θεωρώντας τὴ σημασίαν τοῦ *ἀνθός* «ἄκρο ἄωτο μιᾶς ἀρετῆς» (Κριαρᾶς, *Λεξικό*, λ. *ἀνθός* 2 καὶ IANE λ. *ἀνθί* 2, *ἀνθος* 4), ἡ φράση μπορεῖ νὰ σημαίνει «πέρα ὡς πέρα», ποὺ βέβαια δὲν παραλληλίζει τὶς γραφές τῶν N P V, ἀλλὰ διορθώνει πρὸς μιὰν ἄλλη κατεύθυνση.

40-46. Ἡ κύρια διαφορὰ τοῦ Q μὲ τὸν E βρίσκεται στοὺς στ. E 982-983 *εἶχεν εἰς τὸ πρόσωπον τὸ ἕναν της τὸ χέριν, | εἶχεν ὀμπρὸς τὸ στήθος της ὡσὰν ἐτυπωμένη*, ποὺ εἶναι σαφῶς προβληματικοὶ (N 843-844 *ἡμερη εἰς τὸ πρόσωπον, καὶ εἰς τὸ ἕναν της τὸ χέριν | εἶχεν ὡς πρὸς τὸ στήθος της καὶ εἰς τὸ ἄλλον της τὸ χέρι*· P 694-695 *ἡμερον εἰς τὸ πρόσωπον, καὶ τὸ ἕναν της τὸ χέριν | εἶχεν το εἰς τὸ στήθος της καὶ τὸ ἄλλον της χαρτίν*· V 34' *τό 'να της χέρι νὰ βαστᾶ ἔπροσθεν εἰς τὸ στήθος*). Ὁ Q 42 *τὸ ἕναν της χέριν εἶχεν το ὀμπρὸς της εἰς τὸ στήθος* φαίνεται σὰν συμπύκνωση τῶν δύο στίχων τοῦ E (δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ 982, πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ 983), ἐνῶ στὸν ἕνα στίχο τοῦ V παρουσιάζεται ἄλλο ρῆμα (*νὰ βαστᾶ*), προφανῶς διόρθωση αὐτῆς τῆς παραλλαγῆς μὲ βάση τὸν ἐπόμενο στίχο.

47-51. Τὸ χωρίο αὐτὸ διαφέρει ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα χειρόγραφα. Παρ' ὅλα αὐτὰ εἶναι κοντύτερα στὸν E, καθὼς διατηρεῖ δύο στοιχεῖα ποὺ βρίσκονται μόνο σ' αὐτὴν τὴν παραλλαγὴ (E 988 *μετὰ ἐντροπῆς εἰς χάριν*, E 989 *νὰ ἔχη δεινὸν τὸ βλέμμα της*), τὰ ὁποῖα στὸν Q 48 ἔχουν ἀντιστραφεῖ καὶ ἐνωθεῖ σ' ἕνα στίχο. Προβληματικὴ παραμένει ἡ φράση Q 48 *μετὰ ἐντροπῆς εἰς χάριν*, ποὺ ἴσως εἶναι μιὰ προσπάθεια διόρθωσης τοῦ E. Στὴν παραλλαγὴ α τὸ χωρίο παραδίδεται ὡς N 848 *εἶδα ἐντροπῆς ἰχάδης* καὶ P 699 *εἶδα ἐντροπὴν ἐσχάτην*, ἐνῶ ὁ V 34' παραδίδει ἕνα τελείως διαφορετικὸ κείμενο. Ἄσχετα μὲ τὸ πρόβλημα τῆς παραλλαγῆς α, τὸ *εἰς χάριν* τοῦ Q θὰ μπορούσε νὰ διορθωθεῖ σὲ *ἰχνάδιν*, διόρθωση ποὺ εἰσήγαγε βεβιασμένα ὁ Wilhelm Wagner στὴν editio princeps τοῦ N²⁷.

27. W. Wagner, *Trois poèmes grecs du Moyen-Age*, Berlin 1881, σ. 266.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ φράση Q 49 *λόγους ἐξηρημένους*, ποὺ παραλληλίζεται ἀπὸ τὸν E 990 *λόγια θαυμαστά*, ἀλλὰ δὲν ἐμφανίζεται στὶς ὑπόλοιπες παραλλαγές.

52-56. Ὁ Q ἀκολουθεῖ καὶ ἐδῶ τὸν E. Μερικὲς διαφορὲς (E 994 *κατεθλιμμένη*, E 996 *μὲ μόνον* καὶ *τὰς ἀγαπᾶς*, E 997 *καὶ δικαίωνέ τους*) φαίνονται διορθώσεις τοῦ διασκευαστῆ. Ὅπως καὶ στὸν Q 38, ἡ γραφή Q 53 *καταβλημένη* κινεῖται σὲ διαφορετικὴ κατεύθυνση ἀπὸ ἐκείνην τῆς παραλλαγῆς *a* (N 854 καὶ P 703 *καταλυμένη*), καὶ ἄρα δὲν μπορεῖ νὰ στηρίζεται σ' αὐτήν.

56. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει *ὅπου σε*, ἀλλὰ ἡ διόρθωση σὲ *ὅπου* σὲ φαίνεται εὐλογία ἀπὸ μετρικὴ ἄποψη (E 997 *ὅπου σὲ*).

57-62. Στὸ χωρίο αὐτὸ μᾶς δίνεται μιὰ σαφέστερη ἔνδειξη ὅτι ὁ διασκευαστὴς τοῦ Q μπορεῖ νὰ χρησιμοποίησε ὡς πρότυπό του τὸν E ἢ ἓνα συγγενέστατο χειρόγραφο. Καταρχὴν ὁ Q 58 ἀπαντᾷ μόνον στὸν E 999 *ἀσκημωμένη ἐφαίετον καὶ συγλωσσοδεμένη*. Ἡ κύρια ὅμως ἔνδειξη εἶναι ἡ μορφή τῶν Q 60-61 (= E 1001-1002). Στὸν E 53^f, 1-3 τὸ κείμενο ἔχει τὴν ἐξῆς μορφή (διπλωματικὴ μεταγραφή μὲ διατήρηση τῆς στίξης καὶ τῶν ἀράδων τοῦ χειρογράφου):

*της χαίριν να κρατῖ, τάχα τὸ μάγουλόν της· καὶ
τὸ χαρτὴν της ἔγραφεν, τοῦτοι οἱ λόγοι θυμώδης·
πᾶς σκημανικῶς, ψεύγεται παραπάντων· ὡς*

Σὲ ὅλα τὰ ἄλλα χειρόγραφα τὸ σημεῖο στίξης προηγεῖται τῆς λέξης *θυμώδης* (N 864 [=N 61^f], P 714 [=P 24^f], V 35^v). Καὶ πράγματι, ἡ ὀρθὴ διάταξη τῶν στίχων εἶναι N 863-864 *καὶ τὸ ἄλλον ἐβάσταζεν χαρτὴν μετὰ γραμμάτων: | «Θυμώδης πᾶς καὶ μανικὸς ψεύγεται παρὰ πάντων»*. Στὸν E τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ 1001 εἶναι ἐλλιπές, ἀλλὰ παρουσιάζεται πλήρες ἐξαιτίας τῆς ἄνω τελείας μετὰ τὸ *θυμώδης*. Ὁ διασκευαστὴς τῶρα τοῦ Q θεώρησε ὀρθὸ τὸν στίχο, ἐκλαμβάνοντας τὸ *θυμώδης* ὡς *θυμώδεις* (ἐνν. *λόγοι*) καὶ προφανῶς μὴ ἔχοντας ὑπόψη του τὶς ἄλλες παραλλαγές, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σύνταξη εἶναι προβληματικὴ. Στὴ συνέχεια συμπλήρωσε τὸν «ἐλλιπὴ» ἐπόμενο στίχο μὲ τὸ *ἄνθρωπος γὰρ* ποὺ δὲν παραδίδεται πουθενά.

63-67. Ἐδῶ ὑπάρχει ἀπόλυτη ὁμοιότητα τοῦ Q μὲ τὸν E, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες παραλλαγές διαφέρουν αἰσθητὰ (N 865-870, P 716-721, V 35^v). Καὶ πάλι διαφαίνεται μιὰ προσπάθεια διόρθωσης, καθὼς στὸ Q 65 συμπληρώνεται ὁ ἐλλιπὴς στίχος E 1006 *καὶ εἰς τὸ χαρτὴν της ἔγραφεν τοῦτοι οἱ λόγοι*.

68-73. Ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ διαφορὰ (E 1012 *ἐτοῦτοι οἱ λόγοι* = Q 71 *τοιούτους λόγους*), ποὺ μᾶλλον ἀντανακλᾷ διόρθωση τοῦ διασκευαστῆ, ὁ Q εἶναι πανομοιότυπος μὲ τὸν E, ἐνῶ ἡ παραλλαγή *a* καὶ ἡ παραλλαγή V παραδίδουν ἢ καθεμιά τους διαφορετικὰ κείμενα.

74 κ.έ. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀρχίζει ἡ περιγραφή τῶν δώδεκα μηνῶν στὸ τμήμα III τοῦ Q (65^f-67^v). Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστὰ ἀποσπάσματα τοῦ μυθιστορήματος, ἴσως καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ ἀγαπητὰ στὸ μεταβυζαντινὸ ἀναγνω-

στικὸ κοινό, ἀφοῦ μᾶς παραδίδεται τόσο ἐδῶ ὅσο καὶ ὡς ἀνεξάρτητο ποίημα²⁸.

75-82. Ὁ Q, ἐκτὸς ἀπὸ δύο σημεῖα, συμφωνεῖ ἀπόλυτα μὲ τὸν E. Ἄξιο προσοχῆς εἶναι τὸ ὅτι τὰ δύο χειρόγραφα ταυτίζονται στὴ φωνητικὴ ἀπόδοση τοῦ *ἐχθρούς σας* (E 1028 *ἐχθρούσας*, Q 82 *ἐχθροῦσας*). Ἡ διαφορὰ βρίσκεται στὸν στίχο Q 78, ὅπου ὁ E 1024 παραδίδει τὸ ὀρθὸ *κοντάριν ἐμαλάκιζεν καὶ ἐβάσταζεν σκουτάριν*. Τὸ ρῆμα *μαλακίζω* μὲ τὴ σημασίαν «σειῶ» (βλ. Κριαρᾶς, *Λεξικό*, λ. A 1) συνδέεται καὶ ἄλλοῦ στὸν *Λίβιστρο* μὲ τὸ *κοντάρι* (S 1201 *ὀλίγον ἐμαλάκισεν καὶ ἐκεῖνος τὸ κοντάριν* [=N 2035, P 939, E 2303]). Ὅμως τὸ ὅτι στὰ ἄλλα χειρόγραφα ὁ στίχος παραδίδεται μὲ διαφορετικὲς μορφές (N 886 *ἐβάσταζε σπαθὶν καὶ εἰς τὸ ἄλλον χαρτὶν μετὰ γραμμάτων*, P 737 *εἶχε λωρὶν καὶ εἰς τὸ ἄλλον του χαρτὶν μετὰ γραμμάτων*, V 36^f *κοντάριν ἐμαλάκιζεν μετὰ χρυσογραμμίας*), δημιουργεῖ τὴν ὑποψία μήπως ὁ διασκευαστὴς τοῦ Q συνειδητὰ ἄλλαξε τὴ θέση τῶν οὐσιαστικῶν, βασιζόμενος πάντοτε σὲ ἓνα κείμενο συγγενὲς πρὸς τὸν E. Τὸ ἄλλο σημεῖο διαφωνίας βρίσκεται στὸ E 1028 *ἀμέτε*, ὅπου ὁ Q 82 παραδίδει καὶ *ἀπάρτι*, γραφὴ πού συμφωνεῖ μὲ τὶς ὑπόλοιπες παραλλαγές (N 887 καὶ P 739 καὶ *ἀπάρτι*, V 36^v *ἀπάρτι*).

83-89. Καὶ πάλι ὁ Q βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὸν E, καθὼς παραδίδουν χωρὶα πού δὲν βρίσκονται στὶς ἄλλες παραλλαγές (E 1030 *ἀντράλος* = Q 84, E 1031 *ἐλάλειεν ὀμπρός του* = Q 85, E 1033 = Q 87, E 1035 *ἀντὶ πρόσκαιρό μου* = Q 89). Μία καίρια διαφορὰ βρίσκεται στὸν E 1031 *ἐφαίνετον ὡς ποιμένας*, ὅπου ὁ Q 85 παραδίδει *σύναρνα ὡς ποιμένας*, συνδέοντας ἔτσι τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο συντακτικὰ μὲ τὸ πρῶτο. Ἡ λέξις *σύναρνα* δὲν βρίσκεται στὶς ὑπόλοιπες παραλλαγές, καὶ σὲ μιὰ πρόχειρη ἔρευνα δὲν μπόρεσα νὰ τὴν ἐντοπίσω στὰ λεξικά καὶ τὰ σχετικὰ γλωσσάρια. Θὰ μπορούσε ἐνδεχομένως νὰ ἐννοηθεῖ ὡς ἐπίθετο, ὅποτε συντάσσεται μὲ τὸ *πρόβατα*, ἀποκτώντας τὴ σημασίαν «πρόβατα μὲ τὰ ἀρνάκια τους». Ὁ φθαρμένος στίχος E 1034 *Ὁ μὲν ποιμαίνω πρόβατα ποιμαίνω διὰ τὸ γάλα* παραδίδεται στὸν Q 88 πανομοιότυπος μὲ τὸν P 740.

89. Προβληματικὴ εἶναι ἡ φράσις *ἔχω ἀντὶ πρόσκαιρόν μου* (*ἔχω ἀντιπρόσκερόν μου* στὸ χειρόγραφο), πού παραδίδεται στὸν E 1035 *ἔχω ἀντὶ πρόσχερό μου*, ἐνῶ στὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα ὡς N 895 *ἔχω το εἰς χαρὰ μου*, P 741 *ἔχω τους εἰς χαρὰν μου*, V 36^v *ἔχω τας εἰς χαρὰ μου*. Ὁ Κριαρᾶς πρότεινε διόρθωση τοῦ E σὲ *ἀντιπρόσχαρό μου* (βλ. *Λεξικό*, λ. *ἀντιπρόσχαρο*), βασιζόμενος στὸ ἐπίθετο *πρόσχαρος* καὶ ἐρμηνεύοντας τὴ λέξις ὡς «πρόσθετη χαρὰ ἢ μικρὴ χαρὰ». Ἄλλὰ ἡ λέξις δὲν μαρτυρεῖται πουθενὰ ἄλλοῦ. Ἴσως τὸ *πρόσκερον* τοῦ Q νὰ εἶναι μιὰ προσπάθεια διόρθωσης τοῦ *πρόσχερον* τοῦ E, διόρθωση τοῦ τύπου πού

28. Γιὰ τὴν εἰκονογραφία τῶν μνηῶν βλ. J. Strzygowski, «Die Monatscyclen der byzantinischen Kunst», *Repertorium für Kunstwissenschaft* 11 (1888) 23-46, γιὰ τὰ παλαιότερα κείμενα τὴν ἔκδοση τοῦ Keil, σσ. 94-120, γιὰ *Τὰ εἰδέα τῶν δώδεκα μνηῶν τὴν ἀνάλυση* τοῦ Eideneier, σσ. 387-404.

ἔχουμε ἤδη συναντήσει ἀρκετὲς φορὲς στὸ σπάρραγμα. Ἐάν μάλιστα ἐκληφθεῖ τὸ ἀντί ὡς «για» (βλ. Κριαρᾶς, *Λεξικό*, λ. ἀντί 3) καὶ τὸ πρόσκερον ὀρθογραφηθεῖ *πρόσκαιρον*, ἡ φράση θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει «για διασκέδασή μου» ἢ «για νὰ περνῶ τὴν ὥρα μου», ὁπότε τὸ *πρόσκαιρον* εἶναι συνώνυμο τοῦ *παραδιαβασμὸς* (βλ. Q 131 *εἰς παραδιαβασμὸν μου*).

90-96. Ἡ περιγραφή τοῦ Μαῖου στὸν Q ἀπομακρύνεται σὲ ἀρκετὰ σημεῖα ἀπὸ τὸν E, παρουσιάζοντας στοιχεῖα τῆς παραλλαγῆς *a*. Τὸ ἡμιστίχιο Q 90 *ἄνδραν καλὸν εἰς εἶδος* ἀντανακλᾷ τὶς γραφὲς αὐτῆς τῆς παραλλαγῆς (N 896 *ἄνδρα καλὸν εἰς εἶδος*, P 742 *ἄνδραν καλὸν εἰς τὸ ἦθος*²⁹). Παράλληλοι μὲ τὴν παραλλαγή *a* εἶναι καὶ οἱ στίχοι Q 93-94 (= N 899-900 *καὶ εἰς τὰ χέρια του τριαντάφυλλα κόκκινα νὰ βαστάζῃ | καὶ εἰς τὸ ἄλλον του εἶχεν τὸ χαρτὶν καὶ ἦσαν οἱ λόγοι οὗτοι* [= P 745-746]). Στὸν E, ἐκτὸς τοῦ ὅτι οἱ δύο αὐτοὶ στίχοι διαφέρουν, ἀκολουθεῖ καὶ τρίτος στίχος ποῦ δὲν παραδίδεται σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς παραλλαγές (E 1039-1041 *καὶ ἡ χέρα του κόκκινον τριαντάφυλλον βαστάζει, | καὶ εἰς τὸ ἄλλον του ἐβάσταζε χαρτὶν μετὰ γραμμάτων· | ἴδε καλῶς ἀνάγνωσε, φίλε μου, τὸ χαρτὶν του*). Μιὰ μικρὴ ὁμοιότητα παρουσιάζεται στὸν Q 91 ὅπου τὸ *εἰς κοπήν* χωρίζεται στὸν E 1037 *εἰ σκοπήν* καὶ ὅπου ὁ Q παραδίδει *εἰς σκοπήν*. Πάντως, τόσο ὁ Q 91 ὅσο καὶ οἱ Q 95-96 συμβαδίζουν ἀπόλυτα μὲ τὸν P τῆς παραλλαγῆς *a* (P 742*a* [βλ. ὑποσ. 29] καὶ 747-748).

97-103. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ χωρίο ὁ Q συγγενεῦει τόσο μὲ τὸν E ὅσο καὶ μὲ τὸν P. Συγκεκριμένα, οἱ προβληματικοὶ στίχοι Q 99-100 ἀντανακλοῦν τὸν P 751 *γυμνὰ ἦσαν τὰ χέρια του, ἄνθη ἐκράτει ἀπὸ διαφόρους χροᾶς*, ἐνῶ στὸν E 1046-1048 *διαβάζομε ἡσα γυμνὰ τὰ χέρια του μέχρις τῶν ἀγκώνων, | μέσα εἰς λιβάδιν θαλερὸν νὰ κείτεται ἀπλωμένος, | τὰ χέρια του ἄνθη νὰ κρατοῦν ἀπὸ διαφόρους χροᾶς* (= N 905-907). Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν στίχο Q 98, ὅπου ὁ P 750 παραδίδει *βλατὶν* [I. πλατὺν] *εἰς ὤμους καὶ χοντρὸν τὴν κεφαλὴν καὶ μέσα*, ἐνῶ ὁ E 1045 *πλατὺς εἰς τοὺς νόμους καὶ χοντρήν τὴν κεφαλὴν, τὴν μέσην*. Οἱ διαφορὲς αὐτὲς εἶναι ἐνδειξὴ ὅτι ὁ διασκευαστὴς τοῦ Q δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποίησε τὸν ἴδιο τὸν E. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὑπάρχουν καὶ μερικὲς ὁμοιότητες, ὅπως Q 97 *τέλειον* (= E 1044)³⁰, Q 101 = E 1049, Q 103 *μερίσματα* (= E 1051)³¹.

29. Τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ P εἶναι ἓνα ἐξαίρετο παράδειγμα γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ ἀπροσεξία τοῦ Μαυροφρύδη, ὁ ὁποῖος τυπώνει τὰ ἑξῆς: *Τὸν δὲ Μάϊον ἠύρηκα ἄνδρα καλὸν ὡς πρὸς τὸ σχῆμα· | φίλε μου, εἰς τὸ κεφάλιν του νὰ ἔχη στεφάνιν* (P 742-743). Τὸ χειρόγραφο (φ. 25¹) παραδίδει σὲ διπλωματικὴ μεταγραφὴ τὰ ἀκόλουθα: *Τὸν μάϊον ἠύρηκα ἄνδρα καλὸν εἰς τὸ εἶθος, καλὸν εἰς εἶδος καὶ κοπήν καλὸν ὡς πρὸς τὸ σχῆμα· Φίλε μου εἰς τὸ κεφάλιν του νὰ ἔχει στεφάνιν*.

30. Οἱ ἄλλες δύο παραλλαγές παραδίδουν *τέτοιον* (N 903), *τοιούτον* (P 749), *τοιούτος* (V 37¹).

31. Σημαντικὸ πρόβλημα παρουσιάζει σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἡ παραλλαγή V, καθὼς ὁ Ἰούνιος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ πρῶτο μέρος τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἰουνίου (V 37¹ *Ὁ Ἰούνιος ἦτον ... ἀπέσω ἀνθισμένον* [= N 903-906, P 749-750, E 1049-1047, Q 97-98]) καὶ τὸ δεύτερο μέρος

104-111. 'Ο Q συμβαδίζει ἐδῶ μὲ τὸν Ε. Τέσσερις μικρότερες διαφορές (E 1053 *χέρια τους*, E 1055 *φερίζη*, E 1057 *καὶ ἔγραφαν, φίλε μου, ἐτοῦτοι οἱ λόγοι*, E 1059 *δεκαπλάσω*) εἶναι μάλλον διορθώσεις ὀφθαλμοφανῶν σφαλμάτων. Δύο ὁμοιότητες, ἀπὸ τὴν ἄλλη, δείχνουν συγκεκριμένη συγγένεια (E 1052 *ἀπ' αὐτον*, E 1057 *εἶχεν καὶ χαρτὴν ὀπίσω του*).

112-120. 'Η περιγραφή τοῦ Αὐγούστου εἶναι ἡ μεγαλύτερη συγκριτικὰ σὲ μῆκος μέσα στὸ ἴδιο τὸ σπάραγμα, ἀλλὰ καὶ σὲ σχέση πρὸς τὶς ἄλλες παραλλαγές³². Οἱ προσθήκες εἶναι ἀξίες προσοχῆς, γιατί ἀποτελοῦν ἔνδειξη ὅτι ὁ διασκευαστὴς τοῦ Q εἶχε μπροστά του ἕνα χειρόγραφο συγγενὲς πρὸς τὸν Ε. Καταρχήν, ἐμφανίζεται ὁ στ. Q 113 πού δὲν παραδίδεται σὲ καμιά παραλλαγή καὶ πού δὲν προσθέτει τίποτε καινούργιο στὸ κείμενο, γιατί ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ στ. 115 καὶ τὴ στερεότυπη φράση *εἰς τὴν ὄψιν* (Q 41, 134). Εἶναι πιθανὸν ὁ διασκευαστὴς νὰ πέρασε κατὰ λάθος στὸν παρακάτω στίχο καὶ ἔπειτα νὰ διόρθωσε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν ἀβλεψία του. Στὸν Ε τώρα οἱ στ. 1062-1064 εἶναι νοηματικὰ καὶ μετρικὰ προβληματικοί: *νὰ ἔναι ἐκ τὸ κάῦμα ἔδιψος, | καὶ εἰς τὸ χέριν του τίποτες ἐκράτειε καὶ ἔπινεν, | ἐκράτειε καὶ χαρτὴν καὶ ἔγραφαν ἐτοῦτοι οἱ λόγοι*³³. Φαίνεται ὅτι ὁ διασκευαστὴς τοῦ Q ἐξέλαβε τὸν ἑλλιπῆ στ. E 1062 καὶ τὸ πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ 1063 ὡς ἕνα στίχο· ἔτσι ἀναγκάστηκε νὰ συμπληρώσει τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ 1063, ἀναπτύσσοντας τὸ *τίποτες ἐκράτειε σὲ κούπα ἐκράτει μὲ κρασί καὶ τὸ καὶ ἔπινεν σὲ καὶ ἔπινεν διὰ τὴν θέρμην*, λέξη πού βρῖσκουμε τρεῖς στίχους πιὸ κάτω (Q 119 *ἢ θέρμη*). Προχώρησε μάλιστα ἕνα βῆμα πιὸ πέρα καὶ ἀνέπτυξε τὸν στ. E 1064 *ἐκράτειε καὶ χαρτὴ καὶ ἔγραφαν ἐτοῦτοι οἱ λόγοι* (= N 922, P 765) σὲ δύο στίχους, χρησιμοποιώντας ἤδη ὑπάρχουσες στερεότυπες φράσεις (Q 13-14, 36-37, 43-44, 79-80, 142-143). "Ἄλλη μιὰ ὁμοιότητα βρῖσκουμε στὸ δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ E 1066 *οἴνου* (= Q 120), ἐνῶ ἡ παραλλαγή *α* παραδίδει *νερόν* (N 924, P 767).

121-125. 'Ο Q εἶναι ἐδῶ πανομοιότυπος μὲ τὸν Ε 1067-1071.

126-132. Πέρα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ στ. 129-130 εἶναι προβληματικοί, ὁ Q συγγενεῖ περισσότερο μὲ τὸν Ε παρά μὲ τὶς ἄλλες δύο παραλλαγές. Οἱ γραφές E 1073 *ἡῦρα καὶ* E 1078 *θρέψι* δὲν βρίσκονται πουθενὰ ἄλλοῦ. 'Ωστόσο ὑπάρχουν καὶ διαφορές (E 1077 *ἀπὸ τέχνης* [= N 933, P 778]: Q 131 *ἀπὸ τῆς τύχης*, E 1078 *παραδιάβασί μου*: N 934, P 779, Q 132 *παραδιαβασμόν μου*). Δύο περαιτέρω διαφορές φαίνονται νὰ εἶναι διορθώσεις τοῦ διασκευαστῆ (E 1075

τοῦ 'Ιουλίω (V 37' *τὸ 'να του χέρι νὰ κρατῆ... εἰς τὸ ἀποθέρισμά μου* [= N 914-918, P 758-762, E 1055-1059, Q 107-111]). "Ἐτσι ἐμφανίζονται ἔντεκα μῆνες. Αὐτὸ ἴσως νὰ ἐξηγεῖ καὶ τὸ ὅτι ὁ γραφέας τοῦ V παρέλειψε τὴν ἀρίθμηση στὸν Φεβρουάριο.

32. Στὸν N ἔξι στίχοι, στὸν P πέντε, ἑπτὰ στὸν Ε καὶ τὸν V ἀντίστοιχα.

33. Στὴν παραλλαγή *α* δὲν ὑπάρχει ἡ εἰκόνα τοῦ μήνα πού κρατᾶ ἐκτός ἀπὸ τὸ χαρτί κάποιον ἄλλο ἀντικείμενο (N 921-922, P 764-765), ἐνῶ στὴν παραλλαγή V ἐμφανίζονται δύο ἀντικείμενα.

προσευχήν : Q 129 προσοχήν, E 1077 ἀγνεύων : Q 131 ἰχνεύω).

133-138. Σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁ Q συμβαδίζει μὲ τὸν E (π.χ., E 1079/1080 ἀπὲ = Q 133/134, E 1081-1082 = Q 135-136). Ὑπάρχουν ὅμως καὶ διαφορὲς, ὅπως E 1084 *ἐκατοπλασιάσω τὸν καρπὸν, δίδει, χαρίζει μὲ την*, ὅπου ὁ Q 138 περίπου συμβαδίζει μὲ τὰ χειρόγραφα τῆς παραλλαγῆς *a* (N 940 *καὶ εἶτι δώσω ἐγὼ τὴν γῆν εἰς τὸ τριπλοῦν μὲ δίδει*, P 785 *καὶ ὅ τι δίδω κατὰ τὸ παρὸν τριπλοῦ χαρίζει μὲ το*).

139-145. Ἐκτὸς ἀπὸ μία διαφορὰ ὅπου ὁ Q ἀκολουθεῖ τὶς ἄλλες παραλλαγές (Q 145 *καὶ οὐ συντελεῖ τὸν σπόρον* [= P 790, V 38^v] : E 1091 *δικαίου δίδει εἰς τὸν σπόρον*), τὸ κείμενο ἀκολουθεῖ ἀπόλυτα τὸν E 1085-1091.

146-151. Στὸ χωρίο αὐτὸ ὁ Q παρουσιάζει μιὰ συγκεχυμένη εἰκόνα, καθὼς ὑπάρχουν ὁμοιότητες καὶ διαφορὲς μὲ ὅλα τὰ χειρόγραφα. Οἱ στ. Q 146-147 ἀκολουθοῦν τὴ δομὴ τῆς παραλλαγῆς *a*, ἀλλὰ μὲ κάποιες διαφοροποιήσεις (N 947-948 *Ἰανουάριος ἦτον ἀπ' αὐτὸν νὰ στήκεται καὶ ἐκεῖνος, | ἄνθρωπος ὄλος κυνηγός, ὄλος θαρσὺς τὸ σχῆμα* [= P 791-792]). Μιὰ καίρια ὁμοιότητα βρίσκουμε μὲ τὸν E 1097 *ἐγγίζε τον* = Q 151 *ἐγγίζει τον*, ὅπου ἡ παραλλαγή *a* παραδίδει N 952 *στριγγίζω τον* καὶ P 799 *στριγγίζει τον*.

151. Τὸ σπάραγμα τελειώνει σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο καὶ λείπει ἡ περιγραφή τοῦ Φεβρουαρίου, ποὺ παραδίδεται ὅμως σὲ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα. Στὸν Q φ. 67^v ὁ Ἰανουάριος ἔχει γραφεῖ κανονικὰ στὸ πάνω μέρος τῆς σελίδας, ἀλλὰ τὸ ὑπόλοιπο εἶναι κενό, χωρὶς ὡστόσο νὰ παρουσιάζει ἴχνη φθορᾶς. Συνεπῶς, ὁ γραφέας ἀναγκάστηκε γιὰ κάποιον λόγο νὰ διακόψει τὴν ἀντιγραφή ἢ τὸ κείμενο τοῦ δωδέκατου μηνῆ δὲν ὑπῆρχε κἄν στὸ πρότυπό του.

Ἡ λεπτομερὴς σύγκριση τοῦ Q μὲ τοὺς μάρτυρες τῆς ἄμεσης παράδοσης τοῦ μυθιστορήματος δείχνει ὅτι τὸ σπάραγμα συγγενεῖ αἰσθητὰ μὲ τὴν παραλλαγή E: μεγάλα τμήματα τῶν δύο κειμένων συμβαδίζουν ἀπόλυτα, πολλὲς γραφὲς παραδίδονται μόνο στὸν E καὶ τὸν Q, ὑπάρχουν ἀρκετὲς φωνολογικὲς καὶ μορφολογικὲς ὁμοιότητες. Ὡστόσο, σὲ ἀρκετὰ σημεῖα ὁ Q συμβαδίζει μὲ τὴν παραλλαγή *a*³⁴, ἐνῶ σὲ μερικὲς περιπτώσεις παραδίδει ἐντελῶς δικές του γραφές. Τὸ συμπέρασμα τῶν ἐσωκειμενικῶν αὐτῶν ἐνδείξεων εἶναι ὅτι ὁ Q δὲν μπορεῖ νὰ στηρίζεται στὸ ἴδιο τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἐσχοριάλ, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, στηρίζεται τὸ σπάραγμα Σ τοῦ *Λιβίστρου* στὸ παρισινὸ χειρόγραφο³⁵. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξωκειμενικὲς ἐνδείξεις ἐνισχύουν τὸ συμπέρασμα αὐτό. Ὁ Q, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, γράφτηκε στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰώνα. Ἐνα κτητορικὸ σημεῖωμα στὸ φ.

34. Οἱ ὁμοιότητες πάντως μεταξύ Q καὶ παραλλαγῆς *a* δὲν εἶναι τόσες ὥστε νὰ στηρίξουν τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ διασκευαστὴς τοῦ Q ἔφτιαξε τὸ κείμενο ἔχοντας μπροστά του χειρόγραφο τῶν παραλλαγῶν *a* καὶ E, ὅπως ἀπέδειξε ὁ M. J. Jeffreys, «Digenis Akritas Manuscript Z», *Δωδώνη* 4 (1975) 163-201 γιὰ τὴν ἀντίστοιχη περίπτωση τῆς παραλλαγῆς Z τοῦ *Διγενῆ*.

35. Βλ. σχετικὰ Agapitos, «Vorläufiges», σ. 193 καὶ τοῦ ἴδιου, *Narrative Structure*, σ. 34.

64' (Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει τοῦ Ἰσαρη τοῦ Ἀγγελετάκη· ἐδωρήσατό μοι τοῦτο δὲ Νικόλαος ὁ Μακρὺς ἐν τῷ Γαλάτζη τῆς Μολδοβίας, ἔτει ἀπὸ τῆς τοῦ κυρίου σαρκώσεως αχε) δείχνει ὅτι στὰ 1605, λίγα μόλις χρόνια ἀργότερα, τὸ χειρόγραφο βρισκόταν στὶς παραδουνάβιες χῶρες, ὅπου καὶ πολὺ πιθανὸ νὰ γράφτηκε³⁶. Ἀπὸ τὸν Ἀγγελετάκη ὁ Q κατέληξε, ἄγνωστο πῶς, στὰ χέρια τοῦ λόγιου Φραγκίσκου Ἀρκουδίου, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν δώρησε μεταξὺ τοῦ 1623 καὶ τοῦ 1639 στὸν καρδινάλιο Francesco Barberini, ὅπως μᾶς ἀποκαλύπτει σχετικὸ ἀφιερωτικὸ ἐπίγραμμα (φ. 4^ν)³⁷. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅταν γράφτηκε ὁ Q, ὁ E βρισκόταν ἤδη στὸ Ἑσχοριὰλ ὡς μέρος τῶν καταλοίπων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Antonius Augustinus, ἀρχιεπισκόπου τῆς Tarragona († 1586), καὶ ἄρα πρέπει νὰ εἶχε περιέλθει στὴν ἰδιοκτησίᾳ του πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του³⁸.

Ἐπομένως, ὁ διασκευαστὴς τοῦ Q εἶχε στὰ χέρια τοῦ ἑνα χειρόγραφο τοῦ μυθιστορήματος ποὺ συγγένευε μὲ τὸ κείμενο τῆς παραλλαγῆς E, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ταυτίζεται μὲ αὐτό. Τρία εἶναι τὰ τελικὰ συμπεράσματα: α) τὸ σπάρραγμα Q εἶναι ἕνα ἀνεξάρτητο κείμενο ποὺ βασίζεται στὴν παραλλαγή E καὶ ἐντάσσεται στὴ νεότερη περίοδο τῆς παράδοσης τοῦ μυθιστορήματος³⁹. β) στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα κυκλοφοροῦσαν χειρόγραφα τοῦ *Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη* στὶς παραδουνάβιες χῶρες· γ) στὰ μεταβυζαντινὰ χρόνια ἡ παραλλαγή E ἀντιπροσώπευε τὸ πιὸ διαδεδομένον κείμενο τοῦ μυθιστορήματος. Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ συμβαδίζουν μὲ ὅσα φάνηκαν καὶ ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ὑπόλοιπων σπαραγμάτων (βλ. πιὸ πάνω ὑποσ. 2), ὅπου τόσο τὰ σπάρραγματα C καὶ B ὅσο καὶ τὸ χαμένο σήμερα χειρόγραφο H, ἀκολουθοῦν τὴν παραλλαγή E καὶ γράφτηκαν στὸν μείζονα ἑλληνικὸ χῶρο.

36. Αὐτὸ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὴν παρουσία τεσσάρων ἐπιτυμβίων ἐπιγραμμάτων σὲ λόγια γλώσσα στὴ μνήμη ἐνὸς ἄρχοντα τῆς Μολδαβίας (φ. 2^ν). Βλ. σχετικὰ S. G. Mercati, «Epigrammi in morte di Michele Movila, voivoda di Moldavia», *Studi Bizantini* 1 (1925) 143-146.

37. Γιὰ τὸν Ἀρκούδιο, τὸ κείμενο τοῦ ἐπιγράμματος καὶ τὶς χρονολογίες βλ. Keil, σσ. 121-122.

38. Βλ. Helma Winterwerb (ἐκδ.), *Porikologos* [Neograeca Medii Aevi 7], Köln 1992, σ. 88 ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

39. Γιὰ τὸν διαχωρισμὸ τῆς παράδοσης σὲ παλαιότερη καὶ νεότερη βλ. Agapitos, «Vorläufiges», σ. 197.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Vaticanus gr. 2391, φ. 32^v-39^v (= N 801-960)⁴⁰.

*Καὶ πάλιν εἶχεν ἀρετὰς ὅλας λατομημένας,
καὶ νὰ κρατοῦν εἰς τὰ χέρια τῶν πιττάκια γραμμένα,
καὶ ὅλα νὰ ἔχουν γράμματα καὶ ἄκω τί ἐλαλοῦσαν.*

Οἱ ἀρετὲς ιθ'.

α'. <Ἡ Φρόνησις.>

*Ἦτον ἡ πρώτη Φρόνησις καὶ εἶχεν τὸ σχῆμα τοῦτο,
νὰ στέκη σύννους, εὐγενής, μετὰ λαπροῦ τοῦ ἤθους,
ἐβάσταν εἰς τὸ χέρι τῆς χαρτίν καὶ εἶχεν τοιοῦτους λόγους:*
33^v *«Τοῦ λογισμοῦ τὸ ἐνθύμημα, τὸ ἀκέραιον | τῆς γνώσης
ὁ νοῦς φρονεῖ, ὁ νοῦς σκοπεῖ τὰ τέλη τῶν πραγμάτων,
καὶ πρὸ τοῦ τέλους τὴν ἀρχὴν κανεῖς μὴ τὴμ παινέσῃ.»*

β'. Ἡ Ἀνδρεία.

*Ἡ Ἀνδρεία ἦτον ἀπ' αὐτὴν καὶ ἐστέκετον μὲ θάρρος,
θρασεά ἀπὸ τοῦ σχήματος, φρικτὴ ἀπὸ τὴν θεάν,
νὰ στέκη ὀλοσίδερος, ὀλοαρματωμένη,
καὶ νὰ βαστᾷ χρυσὸ σπαθὶ καὶ ἀργυρὸν κοντάρι·
καὶ εἰς τὸ ἄλλον ἐβάστα γράμματα καὶ ἄκω τί ἐλαλοῦσαν:
«Δειλὸν τὸν κρίνω ἐκείνοναν ὅπου δειλιάζει αἷμα,
ὅπου φοβῆται θάνατον καὶ ἀπόκοτος οὐκ ἔναι.»*

γ'. Ἡ Ἀλήθεια.

*Καὶ ἀπ' αὐτὴν εἶδα ὅτι ἐστέκετον ἡ Ἀλήθεια τοῦ κόσμου,
ἀληθινὸν τριαντάφυλλον τὸ χέρι τῆς ἐβάστα,
καὶ ροῦχα ὀλοκόκκινα καὶ οἱ σκέπες τῆς ὁμοίως·
33^v καὶ εἰς τὸ χέρι τῆς νὰ κρατῆ γράμματα καὶ ἄκουσέ τα:
«Τοὺς ἀληθεῖς καὶ εὐγενεῖς τόλμη ἐπιτυχαίνει,
καὶ τὸ ὀρεχθῆ πληρώνει το, ποτὲ οὐ δειλογνωμῆ το.»*

δ'. Ἡ Πίστις.

*Καὶ ἀπ' αὐτὴν ἡ Πίστευσις εἶχεν τὸ σχῆμα τοῦτο,
σύννους, δεινή, προσεκτικὴ, ἐκ πίστεως νὰ στέκη·*

40. Τὸ κείμενο τοῦ V τυπώνεται μὲ ὁμαλοποιημένη ὀρθογραφία καὶ στίξη, διατήρηση τῶν φωνολογικῶν, μορφολογικῶν καὶ γραμματικῶν ἰδιαιτεροτήτων, καὶ χωρὶς καμία διόρθωση προβληματικῶν χωρίων. Οἱ κόκκινοι τίτλοι τοῦ χειρογράφου τυπώνονται μὲ ἡμίμαυρα στοιχεῖα, προσθῆκες σημειώνονται μὲ <>, ἀθετήσεις μὲ { }.

ἐκράτειεν καὶ εἰς τὸ χέρι τῆς σταυρὸν ἐγκοσμημένον
λιθάρια ὀλοκόκκινα ὁμοῦ μετὰ μαργάρων,
καὶ εἰς τὸ ἄλλο νὰ κρατῆ γράμματα καὶ ἄκουσέ τα:
«Δίχα τῆς πίστεως, γνώριζε, κἂν ὅσα ἀληθείης,
σφάλλεις εἰς τὴν ἀλήθειαν, κἂν ὅσα ἂν ἀληθείης.»

ε'. Ἡ Δικαιοσύνη.

34' Ἡ Δικαιοσύνη ἀπ' αὐτὴν νὰ βλέπη πρὸς τὴν Πίστιν,
τὸ σχῆμα νὰ ἔχη χαριέστατον καὶ ἐνήδονον τὸ βλέμμα·
τό 'να τῆς χέρι νὰ κρατῆ ζύγιν | νὰ καμπανίζη,
καὶ εἰς τὸ ἄλλον τῆς χαρτὴν νὰ γράφῃ τοιοῦτους λόγους:
«Δίχα τὸ δίκαιον, φίλε μου, κανεὶς καλὸν οὐ πράττει,
στὰ ἔργα ἔναι ἄπρακτος, εἰς ὅλα κακοπράττει·
χαρὰν νὰ ἔχει πάντοτε ὁποῦ τὸ δίκαιον κρίνει.»

στ'. Ἡ Σωφροσύνη.

Ἡ Σωφροσύνη ἀπ' αὐτὴν νὰ βλέπη κάτου διόλου,
καὶ σιγανὸν τὸ βλέμμα τῆς μὲ πᾶσαν εὐταξίαν·
στό 'να τῆς χέριν νὰ κρατῆ κλειδὸν ἀπὸ μερσίνην,
καὶ εἰς τᾶλλο χέριν νὰ κρατῆ μὲ γράμματα γραμμένον:
«Κἂν ἀληθής, κἂν δίκαιος, κἂν ἐξ ὀρθοῦ πιστεύης,
ἀλλὰ τὰ προτερήματα τῆς σωφροσύνης ἔναι.»

ζ'. Ἡ Ταπεινοφροσύνη.

34' Ἀπ' αὐτὴν πάλιν ἔστεκεν ἡ Ταπεινοφροσύνη,
εἶχεν τὸ σχῆμα ἡμερον, | γλυκέα πολλὰ τὴν ὄψιν·
τό 'να τῆς χέριν νὰ βαστᾷ ἐπροσθεν εἰς τὸ στῆθος,
καὶ πάλιν τὸ ἄλλο νὰ βαστᾷ χαρτὴν μετὰ γραμμάτων,
νὰ λέγῃ τὴν διάκρισιν ἣν ἔγραφεν ἐκεῖνη:
«Πᾶς ταπεινόφρων ἄνθρωπος πιστεύει καὶ ἀληθεύει,
λαλεῖ τὸ δίκαιον πρὸ παντὸς καὶ οἱ πάντες τὸν πιστεύουν.»

η'. Ἡ Ἀγάπη.

Ἡ Ἀγάπη πάλιν ἀπ' αὐτὴν εἶχεν τὸ σχῆμα τοῦτο,
φιλάνθρωπο, καλόγνωμον, γλυκύτατη εἰς θεῶν·
καὶ νὰ βαστᾷ στὸ χέρι τῆς χαρτὴν μετὰ γραμμάτων,
καὶ ἔγραφεν τοῦτο, φίλε μου, πάλιν καὶ ἄκουσέ το:
«Ὅσα καὶ ἂν εἶσαι ταπεινὸς καὶ ἀγάπην οὐ φυλάγεις,
βέβαιον οὐκ ἔναι τὸ λαλεῖς, πληροφορήθησέ το.»|

35' **θ'. Ἡ Προσευχή.**

Καὶ ἀπ' αὐτὴν ἡ Προσευχὴ ἐστέκετο τοιαύτη,
καταλυμένη καὶ δεινὴ, εἰς γῆν νὰ ἔχει τὸ βλέμμα,
τὰ δύο τῆς χέρια ὕψωνεν, ὡς δέησιν ἐποίει·
ἐβάσταν καὶ εἰς τὸ χέριν τῆς χαρτὴν καὶ ἔγραφεν τοιαῦτα:
«Ἐῦχου πρὸς πάντας, ἄνθρωπε, καὶ διὰ πᾶσα φίλον,
μὴ μόνον πρὸς τοὺς φίλους σου, ἀλλὰ πρὸς πάντα ξένον,
πρὸς ξένους παρεπίδημους ἀπὸ τὰ γονικά των.»

ι'. Ἡ Μακροθυμία.

Ἄπ' αὐτὴν τὴν παράξενον εἶδα Μακροθυμίαν,
σύννοος, δεινὴν, νὰ ἐπρόσεξες ἄνθρωπον θυμωμένον,
καὶ ἀπὸ θυμοῦ νὰ ἴσταται, νὰ ἴπες τὰ πάντα βλέπει
μακρόθυμα καὶ ταπεινά, ὅλα εἰς νοῦν τὰ ἔχει·
τό ἵνα τὸ χέρι νὰ κρατῆ τάχα τὸ μάγουλόν τῆς,
35' καὶ | εἰς τὸ ἄλλο τῆς χαρτὴν καὶ ἄκω τί ἐλάλειε:
«Θυμώδης πᾶς καὶ μανικὸς ψέγεται παρὰ πάντας,
καὶ πάλιν τὸν μακρόθυμον οἱ πάντες ἐπαινοῦσι.»

ια'. Ἡ Ἐλπίδα.

Καὶ ἀπ' αὐτὴν ἔστεκεν ἡ Ἐλπίδα τρεῖς θεορίϛ,
νὰ βλέπη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ νὰ δακτυλοδείξη,
καὶ εἰς τὸ ἄλλο τῆς χαρτὴν εἶχεν τοιοῦτους λόγους:
«Ἄνθρωπε, θάρρειε, λέγω σε, ποτὲ μὴ ἀπολιπίσης,
ἐλπίζε πάντα εἰς θεὸν νὰ βοηθῆ σε ἀπέκει.»

ιβ'. Ἡ Ἐλεημοσύνη.

Καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν παράξενον εἶδα Ἐλεημοσύνην,
νὰ στέκη μὲ νομίσματα τὸ χέρι τῆς γεμᾶτον,
καὶ νὰ τὰ δίδῃ τοῖς πτωχοῦς μετὰ σπουδῆς μεγάλης,
καὶ εἰς τὸ ἄλλον τῆς χαρτὴν καὶ ἄκουσον τί εἶχεν:
36' «Τοῖς | δυστυχοῦντας βλέπετε ἐσεῖς ὅπου εὐτυχῆτε,
καὶ ἐλεεῖτε τοὺς πτωχοῦς νὰ μὴ θανατωθῆτε.»

Οἱ ἀρετὲς ἐπλήρωσαν καὶ ἄρξουντες οἱ μῆνες.

Ἰδὲ τῶν δώδεκα ἀρετῶν τὰ σχήματα καὶ οἱ λόγοι,
τὰ ἦταν καὶ εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ Ἀργυροκάστρου·
ἰδὲ στὸ μέρος τὸ δεξιὸν ἦταν οἱ μῆνες ὅλοι,
ὀμπρὸς τοὺς πύργους ἦσαντο πάντες λατομημένοι,

ἄλλα καὶ ἄλλα σχήματα καὶ ἄλλους λόγους εἶχαν,
καὶ ὡς πρὸς αὐτῶν τὰ σχήματα ἦτασιν καὶ οἱ λόγοι.

α'. Ὁ Μάρτιος.

36' Ὁ Μάρτις ἦτον ἔνοπλος στρατιώτης εἰς τὸ σχῆμα,
στρατιώτης εἰς τὸ μέγεθος, στρατιώτης εἰς τὸ μῆκος,
ἐφαίνετον ὀλάρματος, ὄλος σιδερωμένος,
ζωσμένος ἦτον ἄρματα καὶ καταφυρωμένος·
κοντάριν ἐμαλάκιζεν μετὰ χρυσογραμμίας,
καὶ εἰς τὸ ἄλλο | του χαρτίν καὶ ἐγραφεν τοιοῦτους λόγους:
«Πρόβδος εἶμαι τοῦ καιροῦ, στρατιώτης τοῦ πολέμου·
ἀπάρτι μὴ καθέξεσθε, κινήσθε εἰς τοὺς ἐχθροὺς σας.»

β'. Ὁ Ἀπρίλιος.

Ὁ Ἀπρίλις ἦτον ἀπ' αὐτὸν ἄνδρας ὥσπερ ποιμένας,
ἀσκέπαστος, ἀκτένιστος, ἄτσαλος εἰς τὴν πλάσιν,
ἀρνία νὰ βόσκουν ἐπροσθεν καὶ σκύλοι ἀπὸ πίσω·
τὸ ἓνα τὸ χέριν νὰ κρατῆ καλάμι νὰ σημαίη,
καὶ εἰς τὸ ἄλλο νὰ κρατῆ χαρτίν καὶ ἄκουσέ το:
«Ποιμὴν εἶμαι εἰς πρόβατα, ποιμὴν διὰ τὸ γάλα,
καὶ τῶν ἀρνίων τὰς φωνὰς ἔχω τας εἰς χαρὰ μου.»

γ'. Ὁ Μάϊος.

37' Τὸν Μάϊον εἶδα ἀπ' αὐτὸν καλὸν ἄνδραν εἰς ὄψιν,
καλὸν εἰς εἶδος, εἰς κοπήν, καλὸν ὡς πρὸς τὸ σχῆμα·
εἰς τὸ κεφάλιν του φορεῖ στεφάνιν ἀπὸ ἄνθη,
στό 'να του χέριν νὰ κρατῆ τριαντάφυλλον ὠραῖον,
καὶ εἰς τὸ ἄλλο νὰ κρατῆ γράμματα καὶ ἄκουσέ τα:
«Ὅποῦ χαρεῖ τὰ εὐφρόσυνα τοῦ κόσμου, τὴν ἀγάπην,
καὶ συνηθίσει πρὸς αὐτὰ καὶ καταγλυκαθεῖ τα,
ἂς εὔχεται εἰς τὸν ἔρωτα νὰ μὴ τοὺς τὰ ὑστερήσῃ.»

δ'. Ὁ Ἰούνιος.

37' Ὁ Ἰούνιος ἦτον ἀπ' αὐτὸν ἄνδρας τοιοῦτος, φίλε·
πλατὺς εἰς ὤμους καὶ χοτρός, ἀνάλογος εἰς ὄλα,
γυμνὰ νὰ ἔναι τὰ χέρια του μέχρι καὶ τῶν ἀγκώνων,
νὰ κεῖται εἰς λιβαδόπουλον ἀπέσω ἀνθισμένον·
τό 'να του χέρι νὰ κρατῆ δερπάνιν καὶ νὰ κόπη,
τὸ δὲ ἄλλο νὰ ἀγωνίζεται στάχια νὰ συνάγῃ·
εἴ|χεν χαρτίν ἀπάνου του με γράμματα γραμμένα:

«Θερίζω γῆς γεννήματα τὰ ἔσπειρα μὲ κόπον,
νὰ δεκαπλάσω τὸν καρπὸν εἰς {σ}τὸ ἀποθήρισμά μου.»

ε΄. Ὁ Αὐγούστος.

Ἵσταται τάχα ἀπὸ λουτροῦ, λουσμένος, κτενισμένος,
νὰ ἔναι ἐκ τοῦ καύματος ἐκδιψολογημένος·
τὸ ἄνυδρον χέρι νὰ κρατῆ ποτῆριν καὶ πινάκιν
καὶ τὸ ἄλλον του χαρτόπουλον ὠραῖον καὶ ἄκουσέ το:
«Τοὺς καύση ἢ φλόγα τοῦ λουτροῦ, τοὺς φλέξη ἢ ἀγάπη,
κατάψυχρον ἄς πίνουσιν νὰ μὴ ψυχορραγοῦσιν.»

στ΄. Ὁ Σεπτέμβριος.

38' Ἐκράτειεν ὁ Σεπτέμβριος καὶ νὰ τρυγᾷ ἀμπέλιν,
καὶ τὸ καλάθιν ἔγεμεν, ὅλα σταφύλια εἶχεν,
εἶχεν δὲ καὶ χαρτόπουλον στὸ χέριν του γραμμένον:
«Τρυγῶ τὰ ἐδραγάτεια τρεῖς μῆνας οἱ ὀφθαλμοί μου,
πίνω τὸν οἶνον του καλά, τρώγω καὶ τὸν καρπὸ του.»

ζ΄. Ὁ Ὀκτώβριος.

Θωρῶ καὶ τὸν Ὀκτώβριον μὲ τὰ κλουβία γεμάτων,
† ὄξος † νὰ γέμουν τὰ κλουβία, εἰς τὸ κυνῆγιν πάγει·
ἐβάστα καὶ χαρτόπουλον καὶ ἔγραφεν οὕτως, φίλε:
«Τεχνεύομαι καὶ κυνηγῶ νὰ πιάσω τὰ πουλίτσα,
καὶ τοῦτο ἔχω εἰς τέρψιν μου καὶ εἰς παραδιαβασμὸ μου.»

η΄. Ὁ Νοέμβριος.

38' Ὁ δὲ Νοέμβριος ἀπ' αὐτὸν μετὰ σπουδῆς νὰ τρέχη,
γεωργὸς ἀπὸ συνθέσεως, γεωργὸς ἀπὸ τὴν ὄψιν·
εἰς τὴν μποδέα του νὰ βαστᾷ σιτάρην διὰ σπόρον,
εἰς δὲ {σ}τὸ χέριν του χαρτὴν εἶχεν γραμμένα τοιαῦτα:
«Σπέρνω ἐγὼ διὰ φίλους μου, καὶ ὁ θεὸς νὰ δώσῃ
νὰ ἐπιτύχη ὁ καιρὸς, νὰ εὐφρανθῆτε οἱ πάντες.»

θ΄. Ὁ Δικέμβριος.

Ἵσταται ὁ Δικέμβριος ἀπ' αὐτὸν ὡς γεωργὸς νὰ στέκη,
στό ἄνυδρον χέρι νὰ κρατῆ σπόρον διὰ νὰ σπέρνη,
εἰς δὲ τὸ ἄλλον του χαρτὴν, πλὴν δὲ γραμμένα ταῦτα:

«Ὅστις γεωργὸς ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἐπέσπειρεν, καλὸν του,
ὅτι ὁ καιρὸς συνέκλισεν καὶ οὐ συντελεῖ τὸν σπόρον.»

ι'. Ὁ Ἰανουάριος.

39' Ἰανουάρις ἀνὴρ αὐτὸν νὰ ἴσταται καὶ ἐκεῖνος,
νὰ εἶπες ὄλος κυνηγός, ὄλος θρασὺς τὸ σχῆμα·
σκυλία ὀπίσω του ἔσυρνε{ρ}, ζαγάρια | ὀπρὸς του,
στὸ χέριν του χαρτὴν εἶχεν, εἶχεν γραμμένα ταῦτα:
«Πᾶς κυνηγὸς μὴ κάθεται, τὸν χρόνον μὴ διαβάζη,
ὅτι ὁ καιρὸς τοῦ κυνηγίου τώρα ἔναι καὶ ἄς τὸ ἤξεύρη.»

<ια'.> Ὁ Φλεβάρης.

Ὁ δὲ Φλεβάρης ἀπ' αὐτόν, ἦτον κοντά του στία,
ἄνθρωπος ἦτον γέροντας τὴν τρίχαν καὶ τὴν ὄψιν·
γούναν φορεῖ ἀπάνου του καὶ ὀπρὸς του ἦτον φλόγα,
τάχατε ἐθερμαίνετον διὰ τοῦ καιροῦ τὴν ψύξιν,
καὶ ὀμπρὸς του ἐκείτετον χαρτὴν μὲ γράμματα γραμμένα:
«Διὰ τοῦ καιροῦ θερμαίνομαι τὴν βαρυχειμωνίαν,
καὶ ὅστις μὲ βλέπει γέροντα μηδὲ μὲ κατακρίνη.»

Οἱ δώδεκα ἀρεταί.

39' Εἶδες τὸ τί παράξενα ἔποικεν ὁ | τεχνίτης.